

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Magdalena Hlízová

Pojetí tradice očima členek krajkářského spolku

Krušnohorská krajka

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Markéta Zandlová, Ph.D.

Katedra sociální a kulturní antropologie (24-KSKA)

Praha 2024

Na tomto místě bych chtěla poděkovat všem dámám ze spolku Krušnohorská krajka za to, že mi umožnily prozkoumat toto krásné řemeslo. Jmenovitě hlavně paní Marii Vránové a Aleně Vopalecké, které si na mě udělaly čas a zasvětily mě do současnosti i minulosti řemeslné výroby paličkovaných krajk. Dále bych chtěla poděkovat vedoucí mé práce paní doktorce Markétě Zandlové, která mi pomáhala orientovat se v terénu i celém výzkumu. Neposledně bych pak chtěla poděkovat své rodině za to, jakou se mnou během psaní práce měla trpělivost.

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne:

ABSTRAKT

Abstrakt v Českém jazyce

Tato bakalářská práce zkoumá způsoby, jakými přistupují členky spolku Krušnohorská krajka k „tradici“ krajkářského řemesla, vztažené specificky k regionu Krušných hor. Výzkum se zaměřuje na to, jak členky spolku chápou „tradici“, jak ji diskurzivně i v konkrétních praxích vytvářejí, a jak pracují s pojmem autenticity.

Práce je rozdělena do tří oddílů. Teoreticky je ukotvena v pozicích sociálního konstruktivismu a čerpá z děl E. Hobsbawma a T. Rangerse a jejich konstruktivistického pojetí tradic. Dále se opírá o teoretické práce S. Theodoropoulose a R. Handlera a jejich pojetí autenticity. Zvolenou metodologií je kvalitativní výzkum inspirovaný etnografickými postupy. Hlavními metodami tvorby dat byly zúčastněné pozorování a polostrukturované rozhovory. Byla také provedena analýza sekundárních pramenů, jako jsou spolkové stránky, rozhovory se členkami spolku v médiích a publikace členek spolku. Empirická část práce se zabývá krajkářstvím, krajkářskými pomůckami a materiály ve vztahu k autenticitě, praktickým fungováním spolku a jeho výstavní a publikační činností a historií krajkářského řemesla v Krušných horách a tím, jak se k ní vztahuje spolek. Následuje pojednání o praktickém fungování spolku a jeho výstavních a publikačních činnostech. Členky spolku se k tradici vztahují, skrze historické kořeny řemesla, které po druhé světové válce z regionu vymizelo a které se do něj dnes znovu vrací. Na tyto kořeny chtějí členky spolku svým současným působením navazovat a tyto historické kořeny pak rovněž v jejich očích předurčují, co je možné pokládat za autentické.

Abstract in English

This bachelor thesis examines how the members of the Krušnohorská krajka association approach the 'tradition' of lacemaking, specifically related to the Krušné Hory region. The research focuses on how the association members understand 'tradition' and how they discursively and practically create it and engage with authenticity.

The thesis is ration out into three sections. Theoretically, it is grounded in the positions of social constructivism and draws on the works of E. Hobsbawm and T. Ranger and their constructivist concept of traditions. It also relies on the theoretical works of S. Theodoropoulos and R. Handler and their conception of authenticity. The chosen methodology is qualitative research inspired by ethnographic approaches. The main methods

of data collection were participant observation and semi-structured interviews. An analysis of secondary sources, such as guild websites, interviews with guild members in the media, and publications by guild members, was also conducted. The empirical part of the thesis deals with the history of lacemaking in the Krušné Hory region, lacemaking tools and materials in relation to authenticity, and the practical functioning of the guild and its exhibition and publishing activities. The association members relate to tradition by recognizing the historical roots of the regional craft, which initially disappeared from the area after World War II but has now returned. These historical roots also, in their view, predetermine what can be considered authentic.

KLÍČOVÁ SLOVA

Klíčová slova v českém jazyce

paličkování, krajkářský spolek, tradice, krušnohorská krajka, diskurz, praxe, autenticita

Key Words in English

bobbin lace making, lace-making association, tradition, Ore Mountain lace, discourse, practices, authenticity

Obsah

1.	ÚVOD.....	8
2.	TEORETICKÉ UKOTVENÍ.....	10
2.1	SOCIÁLNÍ KONSTRUKTIVISMUS	10
2.2	TRADICE	10
2.2.1	<i>Konstrukce tradic</i>	<i>11</i>
2.3	AUTENTICITA	12
3.	METODOLOGIE	15
3.1	VÝZKUMNÉ OTÁZKY	15
3.2	ETNOGRAFIE V MÉ VÝZKUMNÉ PRAXI	15
3.2.1	<i>Terénní poznámky (filed notes)</i>	<i>16</i>
3.2.2	<i>Rozhovory.....</i>	<i>16</i>
3.2.3	<i>Analýza dokumentů a webových stránek souboru.....</i>	<i>17</i>
3.3	TERÉN	18
3.3.1	<i>Vstup a pobyt v terénu</i>	<i>18</i>
3.3.2	<i>Role gatekeepera (dveřníka).....</i>	<i>19</i>
3.3.3	<i>Klíčová informátorka.....</i>	<i>19</i>
3.3.4	<i>Moje pozice ve vztahu k terénu, aneb výzkumníková situovanost.....</i>	<i>20</i>
3.4	VZOREK A JEHO KONSTRUKCE.....	20
3.5	ANALÝZA.....	22
3.6	ETIKA VÝZKUMU	22
3.6.1	<i>Anonymizace prostředí</i>	<i>23</i>
3.6.2	<i>Anonymizace dat a výpovědí.....</i>	<i>23</i>
4.	EMPIRICKÁ ČÁST	25
4.1	KDYŽ SE ŘEKNE KRAJKA	25
4.2	KRAJKÁŘSTVÍ ČECHÁCH.....	25
	27
4.2.1	<i>Krajka v Čechách, Slezsku a na Moravě</i>	<i>27</i>
4.2.2	<i>Krušnohorská krajka</i>	<i>28</i>
4.2.3	<i>My versus oni, aneb krušnohorská a vamberecká krajka</i>	<i>30</i>
4.3	POMŮCKY K PALIČKOVÁNÍ.....	30
4.3.1	<i>Herdule</i>	<i>32</i>
4.3.2	<i>Paličky.....</i>	<i>33</i>
4.3.3	<i>Prešpány a podvinky.....</i>	<i>36</i>
4.3.4	<i>Nitě a materiál na výrobu.....</i>	<i>41</i>
4.4	SPOLEK KRUŠNOHORSKÁ KRAJKA	42
4.4.1	<i>Organizace OIDFA</i>	<i>43</i>

4.4.2	<i>Krajkářské školičky</i>	44
4.4.3	<i>Krajkářská sympozia</i>	45
4.4.4	<i>Výstavy</i>	46
4.4.5	<i>Zájezdy pro členky</i>	47
4.5	HISTORIE KRAJKY OČIMA KRAJKÁŘSKÉHO SPOLKU	48
4.5.1	<i>Osobnost Barbary Uttmann</i>	50
4.5.2	<i>Historie řemesla od 16. do 21.století</i>	47
4.6	KRAJKÁŘI A KRAJKÁŘKY, ANEB KDO PALIČKUJE A KDO PALIČKOVAL	50
4.7	KRUŠNOHORSKÁ KRAJKA V MUZEÍCH A ARCHIVU	52
4.7.1	<i>Muzeum v Nových Hamrech</i>	54
4.7.2	<i>Archiv krajek a přešpánů</i>	55
4.7.3	<i>Muzeum v Horní Blatné</i>	56
4.7.4	<i>Muzeum v Karlových Varech</i>	57
4.8	TRADICE, MUZEA, AUTENTICITA?	57
5.	ZÁVĚR	61
6.	ZDROJE	63
7.	SEZNAM OBRÁZKŮ	70
8.	PŘÍLOHY	73
8.1	UKÁZKA OTÁZEK PŘIPRAVENÝCH PRO ROZHOVOR	73
8.2	UKÁZKA PŘEPISU ROZHOVORU.....	73
8.3	INFORMOVANÝ SOUHLAS	75

1. ÚVOD

PROČ? To je jedna ze zásadních otázek, kterou si každý antropolog při svém výzkumu pokládá. V Úvodu mé práce se ale tato otázka nebude vztahovat k odhalení aktéřské reality, jako spíš k odhalení reality výzkumníka, tedy mě. Pokusím se zde odpovědět na otázku proč jsem se rozhodla věnovat tomuto tématu a do jisté míry tím poodhalím i svou situovanost v terénu, se kterým jsem do určité míry inherentně propojena.

Pocházím z Krušných hor, narodila jsem se zde, ale má rodina tady nebyla odjakživa. Prarodiče sem přišli po válce ze Šumavy. Nastěhovali se do jednoho z Němci opuštěných domů v dnes už skoro zaniklé vesnici Jelení a začali zde provozovat hospodu. Můj děda na toto období často vzpomíná a mnohokrát mi vyprávěl, jak chodil jako dítě do školy a po cestě potkával sestřelené vraky letadel. Často jsem s prarodiči na toto téma vedla dlouhé rozhovory a pamatuji si také na několik příběhů, které se o původních německých obyvatelích ve městě kde jsem se narodila tradovaly. Tyto příběhy nemívaly šťastný konec. Vyprávělo se například, že skoro nikdo z odsunutých Němců jsi nemyslel, že se stěhují ze svých domů navždy. Hodně z nich si myslelo, že se sem za nějaký čas zase vrátí zpátky. Proto si prý po domech schovávali své cennosti. Jako děti jsme pak chodili s kladívkem po schodišti v našem domě a zkoušeli jsme, jestli nějaký ze schodů není dutý. Nebyl. A žádný schovaný poklad jsme nikdy neobjevili. Přesto mě tyto příběhy, i když často do velké míry přibarvené místními, nikdy nepřestaly fascinovat.

A fascinovat mě nepřestává ani náš region. Na každém kroku zde člověk potkává relikty odkazující k těmto tajemným obyvatelům, kteří tady byli před námi. Ať už to jsou vesnice srovnané se zemí, opuštěné domy, či pozůstatky zoologické, která bývala na kopci nad naším domem.

Když jsem se tedy rozhodla, na jaké téma budu psát svou bakalářskou práci, bylo mi jasné, že bych se rozhodně chtěla věnovat místu, ze kterého pocházím. Měla jsem takovou ideu, že když se sem po Druhé světové válce přestěhovali obyvatelé ze všech různých koutů republiky, muselo tady nutně docházet k fúzi folklorních zvyků. Avšak ať jsem hledala sebevíc, nic takového jsem nenašla. Už jsem skoro tento terén chtěla opustit, ale pak jsem dorazila na konzultaci k paní doktorce Zandlové a spolu jsme jsi lámaly hlavu nad tím, co s tím. Když v tom paní doktorka narazila na našich městských stránkách na pozvánku na výstavu krušnohorské paličkované krajky. Při vymýšlení tématu mně postihla klasická slepota, kterou trpí výzkumníci v domácím prostředí. Zkoumat něco takového, mě ani

v nejmenším nenapadlo. A navíc jsem si myslela, že paličkování se u nás už nikdo nevěnuje. Jak jsem se tehdy mýlila. Když jsem se do tématu ponořila hlouběji, zjistila jsem, že paličkování je u nás stále velmi živým řemeslem. A navíc, že existuje spolek, který se snaží toto řemeslo uchovat i pro další generace.

Téma tedy bylo na světě. A já se mohla pustit do jeho prozkoumávání, což byl proces, který jsem si neskutečně užila. Zjistila jsem totiž, že ve spolku je mnoho báječných žen, které se starají o to, aby toto umění, či řemeslo, nebylo zapomenuto. Výzkum tohoto řemesla a spolku, který jej provozuje, bylo nesmírně obohacující a věřím, že i pro čtenáře bude inspirativní.

Ve své práci se tedy budu věnovat tomu, jak členky spolku Krušnohorská krajka pracují s tradicí a autenticitou. Prozkoumám aktivity tohoto spolku, zúčastním se několika jejich setkání, navštívím muzea vystavující paličkovanou krajku, budu si s aktérkami povídat o tom, jak vnímají tradici a zda pracují s autenticitou a budu pozorovat, jak se tato jejich percepce promítá do jejich praktických činností i do jejich vyprávění.

2. TEORETICKÉ UKOTVENÍ

V této kapitole se pokusím definovat pojmy tradice a autenticita, které jsou pro mou práci stěžejní. Ve své práci jsem vycházela z pozice sociálního konstruktivismu.

2.1 Sociální konstruktivismus

Ve své práci jsem analyzovala konkrétní činnosti a aktivity spolku Krušnohorská krajka s cílem porozumět jejich praxi, pochopit, proč spolek vzniknul a co vede jeho členky k tomu být v něm aktivní, proč je podle nich důležité zachovat tradici paličkování pro další generace, jak této tradici rozumí a jak vnímají a reflektují své působení v rámci regionu. Oporou mému výzkumu byl konstruktivismus, prostřednictvím kterého může výzkumník odhalit, jak aktéři v daném prostředí realitu utvářejí a jak jí sami rozumějí. V této jejich aktérské realitě se zrcadlí „*myšlenky a diskursy, jimiž lidé dávají význam světu a svému jednání v něm*“ (Barša, 2006, s. 21). Jelikož je tato realita konstruována v rámci mezilidských vztahů a interakcí, je nutně sociální. Tato sociální realita není jedincům objektivně dána; naopak, jedinci se na její podobě aktivně podílejí a tato realita je neustále znovu konstruována v procesu sociálních interakcí a komunikací.

Sociální konstruktivismus je teorie, jež zdůrazňuje význam sociálních procesů, zejména interakcí s ostatními lidmi při tvorbě představ o světě. Jinými slovy, to, jak vnímáme realitu, je formováno tím, jak komunikujeme s ostatními lidmi a do jaké společnosti jsme enkulturováni. Pozice sociálního konstruktivismu je spojována se dvěma významnými teoretiky, Peterem L. Bergerem a Thomasem Luckmannem, kteří ve svém díle *Sociální konstrukce reality* (Berger, Luckmann, 1999) tvrdí, že tato teorie stojí na následujícím uvědomění, že: Společnost je výtvozem člověka. Společnost je objektivní realitou. Člověk je výtvozem společnosti.

Pro mě bylo při výzkumu spolku Krušnohorská krajka klíčové sledovat, jak jeho členky interpretují a konstruují významy spojené s jejich činnostmi, jak reflektují tradici a autenticitu a jak tyto pojmy formují jejich realitu.

2.2 Tradice

Když se řekne tradice, člověk si pravděpodobně představí soubor kulturních praktik, hodnot, přesvědčení a zvyků, něco, co se předává z generace na generaci a úzce to souvisí s uvědoměním vlastní identity a etnické, rodinné, lokální, národní, či jiné příslušnosti.

Přemýšlíme-li o tradici tímto způsobem, určitě nás napadne, že nějaké své tradice musí mít každá společnost na světě. Všechny společnosti mají něco, co podléhá mezigeneračnímu přenosu, a co z nich v očích aktérů i pozorovatelů společnost vytváří. To, že je právě tento mezigenerační přenos nesmírně důležitý, je zachyceno už v etymologii slova, které vychází z latinského *tradere*, což znamená předávat, nebo podřizovat se. „*Slovo tradere bylo původně používáno v kontextu římského práva, kde se týkalo dědických zákonů. Předpokládalo se, že majetek, který přecházel z jedné generace na druhou, je dáván do opatrovnictví – dědic přebíral závazek chránit ho a pečovat o něj*“ (Giddens, 2000, s.54).

Antropologie se výzkumu tradic věnovala už od svého počátku. Nejprve je ale chápala, jako něco objektivního a neměnného – „tradice“ jednotlivých kultur mezi sebou srovnávala a snažila se je zdokumentovat. „*Komparativní přístup je integrální součástí antropologického oboru. Po dlouhou dobu byl považován dokonce za úhelný kámen této disciplíny*“ (Ledvinka, 2011, s. 155). Na začátku antropologové k tradicím přistupovali z aktérského hlediska, dnes už je tradice v akademickém prostředí chápána více analyticky a pohlíží se na ní pod prizmatem sociálního konstruktivismu. Proto můžeme mluvit o tom, že jsou tradice konstruovány (Hobsbawm, 1983, Giddens 2000). „*Představa, že tradice odolávají změnám je mýtus. Tradice se časem vyvíjejí, ale mohou být také zcela náhle vyměněny nebo přeměněny. Mohu-li to tak říct, jsou vynalézány a znovuvynalézány*“ (Giddens, 2000, s.56).

2.2.1 Konstrukce tradic

Navzdory řadě lidových (aktérských) představ, tradice tedy není něčím starodávným a neměnným, co by existovalo od pradávna. Tomu, jak tradice vznikají, tedy problematice „vynalézání tradic“ se ve svých výzkumech věnovali například E. Shils (1981), ale především E. Hobsbawm a T. Rangers (1983). V následujících řádcích se pokusím vysvětlit, jak pojmu vynalezené tradice rozumím já, a proč je nad tímto konceptem důležité uvažovat v kontextu mé práce.

Skoro u všech tradic, i u těch, které nám mohou připadat, že už tu jsou s námi odedávna, můžeme vystopovat jejich původ a přibližný čas jejich vzniku. Podle Svobody (2005, s. 30), který ve své práci interpretuje Hobsbawma (1983) a Giddense (2000), žádná tradice nebývá zpravidla starší, než jsou dvě stovky let. A žádné tradice nevznikají bez předem daného účelu. Tradice většinou vytvářejí autority a elity, které tak často činí z důvodu, aby legitimizovali svou vládu, aby utužili sociální soudržnost ve společenstvích,

nebo aby podpořili socializaci jedince do společnosti, vštípili mu názory této společnosti a její normy. Tímto způsobem mohou tradice sloužit jako nástroj pro udržení a posílení společenského řádu a kulturní identity (Hobsbawm, 1983).

Tradice mohou být také adaptovány a transformovány v průběhu času, aby odpovídaly měnícím se společenským podmínkám a potřebám. Tradice tedy nejsou statické, ale jsou neustále formovány a přetvářeny sociálními interakcemi a diskurzy (Hobsbawm 1983). V kontextu mé práce je tedy důležité zkoumat, jakým způsobem členky spolku Krušnohorská krajka interpretují a rekonstruují své tradice a jaké faktory ovlivňují tento proces. Celý průběh „vynalézání tradic“ by se dal shrnout tvrzením Erica Hobsbawma: „*vynalézání tradic je v podstatě procesem formalizace a ritualizace, charakteristickým svým vztahem k minulosti a udržovaným nuceným opakováním.*“ (Hobsbawm, 1983, s. 4)¹ Tradice je pak v tomto kontextu „*soubor praktik, odvolávající se na otevřeně, či skrytě, všeobecně přijímaná pravidla, mající rituální, nebo symbolický charakter a snažící se vštěpovat určité normy chování opakováním, což automaticky implikuje kontinuitu s minulostí.*“ (Hobsbawm, 1983, s. 1)²

Giddens (2000) ve své práci navazuje na Hobsbawma (1983) a rozšiřuje jeho koncept „vynalézání tradic“. Zaměřuje se na to, jakými způsoby moderní společnost neustále vytváří a rekonstruuje tradice v kontextu rychlých sociálních změn. Stejně jako Hobsbawm (1983) tvrdí, že stáří není prvkem zakládajícím tradici. „*Určujícím charakterem tradice jsou rituál a opakování. Tradice jsou vždy majetkem skupin, komunit nebo kolektiv. Jednotlivci mohou tradice a obyčeje dodržovat, ale tradice sama není vlastností individuálního chování, jako je tomu u zvyku*“ (Giddens, 2000, s. 57).

2.3 Autenticita

Dalším klíčovým konceptem mé práce je autenticita. Význam slova autenticita evokuje představu o něčem původním, hodnověrném a pravém. Co to ale znamená, když něco označím za autentické? A odkud se tento pojem a důraz na něj kladený vzal? „*Koncept autenticity vznikl pravděpodobně s nástupem modernizace a konzumní společnosti ve druhé*

¹ Vlastní překlad, v originále: „*Inventing traditions, it is assumed here, is essentially formalization and ritualization, characterized by reference to the past, if only by imposing repetition*“ (Hobsbawm, 1983, s. 4).

² Vlastní překlad, v originále: „*Invented tradition' is taken to mean a set of practices, normally governed by overtly or tacitly accepted rules and of a ritual or symbolic nature, which seek to inculcate certain values and norms of behaviour by repetition, which automatically implies continuity with the past*“ (Hobsbawm, 1983, s. 1).

polovině dvacátého století, které souvisí s rychle se měnící dobou, industrializací, urbanizací a s tím souvisejícími pocity odcizení a bezvýznamnosti“ (Nováková, 2023, s. 35). V dnešním konzumním světě se toto adjektivum používá k popisu velké řady věcí. Můžeme ochutnat autentický italský sýr, shlédnout autentický film, nebo prožít autentický zážitek. Koncept autenticity bychom našli v umění, turismu, politice, vzdělání i marketingu (Thurnell-Read, 2019, s. 1449). Autenticitou se ve svých dílech zabývali i filosofové, jako byl Sartre, Hume, Kant, Descartes nebo Albert Camus. Tito filozofové se však zaměřovali na reprezentaci vnitřního já, jak jej lze objevit a definovat skrze sebe sama. V myšlenkách těchto západních filosofů se také zrodila idea o tom, že autenticitu můžeme hledat v těch částech světa, které jsou doposud nedotčené konvencemi západních společností. Avšak jakou roli tento koncept hraje v sociokulturní antropologii?

Handler tvrdí, že autenticita je *„hluboce zakotvena v antropologické teorii“*³ a považuje autenticitu za kulturní konstrukt moderního západního světa (Handler, 1986, s. 4.). Jeho pojetí autenticity navazuje na konstruktivistické myšlenky, ale antropologie nechápala autenticitu vždy tímto způsobem. V dobách před postmoderní a kritickou antropologií, pátrali antropologové po autentických kulturních zkušenostech, po něčem, co bylo nedotčené, panenské a tradiční. V pralesích, na ostrovech v jižním Pacifiku i ve společnostech žijících daleko za polárním kruhem hledali rousseauovského vznešeného divocha (noble savage) (Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "noble savage", 2019). Avšak texty, které při těchto výpravách vznikaly, ačkoli se snažily být bytostně objektivní, vypovídaly daleko více o tom, kdo je psal než o tom, o kom byly napsány. Zkrátka antropologové konstruovali „kultury“, které zkoumali prostřednictvím popisů jejich kulturních podstat a společenských faktů dokládající jejich existenci. (Handler, 1986). Autenticita v tomto předkritickém období tedy *„je úctyhodné dítě staromódní exotiky. Vyžaduje, aby zdroje formy styl jazyk a symboly pocházely z údajně homogenní a nepřerušené tradice“* (Rushdie, 1991, s. 67)⁴.

Theodossopoulos na tyto Handlerovy myšlenky navazuje svým tvrzením, že antropologie už dávno překonala esencialistické představy o kulturách. V současné době se obecně uznává, že neexistují jednotné, ohraničené a soběstačné kultury, a také že neexistuje ani jednotná, pevná, všeobjímající, antropologická definice autenticity (Theodossopoulos,

³ Vlastní překlad, v originále: *„'authenticity' is as deeply embedded in anthropological theory“* (Handler, 1986)

⁴ Vlastní překlad. V originále: *„[...]is the respectable child of old-fashioned exoticism. It demands that sources, forms, style, language and symbol all derive from a supposedly homogeneous and unbroken tradition.“* (Rushdie, 1991, s. 67)

2013). „*Existuje přinejmenším tolik definic authenticity, kolik je těch, kteří o ní píší.*“ (Taylor, 2001, s. 8).⁵

Authenticita je tedy koncept, který se jeví být složitým a mnohvrstevnatým. Mluvíme-li o aktérském hledisku, authenticita odkazuje na pravost, původnost a věrohodnost určitých fenoménů, jevů či artefaktů. Odkazuje to k něčemu skutečnému, nepředstíranému a věrnému svému původu. Zkoumá-li authenticitu sociokulturní antropolog, často se ve svém výzkumu vztahuje k otázkám kulturní identity. Důležitější než to, jaký předmět je považován za autentický, je pro něj, kdo ho za autentický považuje a co ho k tomu vede. Antropologie už nezkoumá „autentické“ předměty, ale strukturální procesy, které vedou ke konstrukci představy o autenticitě (Handler, 1986, Theodossopoulos, 2013). A s tímto konstruktivistickým přístupem budu ve své práci k autenticitě přistupovat i já. Nebudu pátrat po autentických paličkových krajkách, nebudu zkoumat autentické postupy paličkování, ale budu zkoumat, to, co je považované za autentické, kdo to tak označuje a co to pro něj znamená. Handlerovo (1986) a Theodossopoulosovo (2013) pojetí authenticity mi poskytuje teoretický rámec pro kritické zkoumání těchto procesů a jejich konstruktivistický přístup mi umožňuje vidět authenticitu jako dynamický a proměnlivý koncept, který je neustále znovu vytvářen prostřednictvím diskurzů a praxí členek spolku.

Ve své práci tedy neanalyzuji jen, jak je authenticita vnímána a vyjadřována členkami spolku, ale také jak tato vnímání a vyjádření formují jejich kulturní praxi a identitu. Authenticita v tomto pojetí se tak pro mě stává užitečným analytickým nástrojem k prozkoumání terénu.

⁵ Vlastní překlad. Originál: „[...] there are at least as many definitions of authenticity as there are those who write about it.“ (Taylor, 2001)

3. METODOLOGIE

Během svého otevřeného výzkumu, kdy byli účastníci seznámeni s tím, že probíhá výzkum (Zandlová, Šťovíčková 2019, s. 67-70), jsem použila kvalitativní strategie. Postupovala jsem tedy idiograficky a induktivně. To znamená, že jsem kladla důraz na jedinečnost, specifičnost a detaily (Novotná, 2019, s. 261). Ve své bakalářské práci jsem se pro svůj kvalitativní výzkum rozhodla inspirovat klasickou antropologickou metodou, kterou je etnografie i když samotný výzkum není etnografií v plném smyslu slova (z hlediska času, který jsem v terénu strávila, rozsahu zúčastněného pozorování, i žánru psaní textu). Etnografie je literární žánr, kterým antropologové píší své práce inspirovaný cestopisnou literaturou, ale také základní epistemologicko-metodologický přístup, respektive výzkumný design, ve kterém výzkumník konstruuje data na základě dlouhodobého zúčastněného pozorování i dalších technik (Heřmanský, 2019, s. 384). Já tuto metodu, abych docílila komplexnějšího poznání, ještě doplnila o polostrukturované rozhovory a analýzu sekundárních pramenů. Heřmanský (2019, s. 384) v etnografii vidí způsob, jak nahlížet problémy, jehož základem je emické (tj. aktérské) hledisko.

3.1 Výzkumné otázky

- Jakým způsobem členky spolku Krušnohorská krajka konstruují představu o minulosti i současnosti paličkování?
- Jak členky spolku Krušnohorská krajka chápou a reflektují tradici a autenticitu, jak ji diskurzivně i v konkrétních praxích utvářejí?
- Jaký vliv má jejich reflexe tradice a autenticity na praktickou činnost spolku, zejména na tvorbu uměleckých děl a organizaci akcí pro veřejnost?

3.2 Výzkumná praxe/realizace výzkumu

Ve své bakalářské práci se zaměřuji na pojetí tradice očima členek krajkářského spolku Krušnohorská krajka. Díky zúčastněnému pozorování jsem mohla zachytit nejen technologické aspekty výroby krušnohorské paličkované krajky, ale také subjektivní pohledy a názory členek krajkářského spolku. Se členkami jsem se několikrát v průběhu svého výzkumu setkala u různých příležitostí, jako byl řemeslný jarmark, workshop, výstava, ale vzaly mě i na komentovanou prohlídku do muzea krajky v Nových Hamrech. Dále jsem se krušnohorskou krajku a působení spolku snažila poznat skrze oborové

publikace a články na jejich webových stránkách. Během svých setkání se spolkem jsem vždy se ženami zapředla rozhovor, během kterého aktérkám pod rukami vznikaly krajky. Mohla jsem je ale také pozorovat při práci, či interakcích s návštěvníky jarmarku. Důkladně jsem mohla prozkoumat i spolkové muzeum a výstavy a zaměřit se na to, jakým způsobem pracují s výstavním prostorem a archivují a uchovávají artefakty spojené s produkcí paličkované krajky.

3.2.1 Terénní poznámky (filed notes)

Jelikož jsem během výzkumu většinou nepoužívala žádná nahrávací zařízení (až na výjimky), v průběhu zúčastněného pozorování jsem si zapisovala terénní poznámky (tzv. fieldnotes). Heřmanský (2019, s. 374) o terénních poznámkách říká, že: *„Jedná se o chronologický popis dění ve zkoumaném terénu zaměřený na zodpovězení výzkumného problému a doplněný o výzkumníkovy úvahy a poznámky. Tyto poznámky představují primární zdroj dat, který podrobujeme analýze a interpretaci. Úkolem terénních poznámek je tak co nejdetailněji zachytit, co vše výzkumník zaregistroval během svého pobytu v terénu.“* Je několik způsobů, jak k takovému úkolu může výzkumník přistupovat, já se ale rozhodla pro takzvaný jotting, neboli zapisování si heslovitých poznámek, tyto poznámky jsem si později přepisovala do ucelených terénních poznámek (Heřmanský, 2019, s. 380). Během jejich psaní jsem se snažila dodržovat Geertzův princip zhuštěného popisu. „...mezi (...) „zřetěněným popisem“ toho, co nacvičující (parodista, mrkající, tikem trpící...) dělá („rychle zavírá a otevírá pravé oko“), a „zhuštěným popisem“ toho, co dělá („dělá si legraci z kamaráda tím, že předstírá mrknutí, aby přesvědčil nic netušící přihlížející, že se připravuje spiklenecká akce“), spočívá cíl etnografie: rozvrstvená hierarchie významových struktur, v jejímž rámci dochází k produkci, vnímání a interpretování tiků, mrknutí, falešných mrknutí, parodií, nacvičování parodií a bez níž by tyto jevy vlastně neexistovaly (ani neutrální tiky, které, jako kulturní kategorie, nejsou mrknutí – stejně jako mrknutí nejsou tiky), a to bez ohledu na to, co by kdo činil se svými očními víčky.“ (Geertz, 2000, s. 17)

3.2.2 Rozhovory

Další metodou, pomocí které jsem vytvářela data byly rozhovory. Některé z nich jsem nahrávala z některých jsem si dělala poznámky. Každý rozhovor jsem si připravovala jako polostrukturovaný. Měla jsem tedy připravenou sadu otázek. Avšak většinou jsem své otázky upravovala aktuálně, podle kontextu, protože: *„Polostrukturovaný rozhovor v kvalitativním*

výzkumu neznamena pouze kladení otázek a poslouchání odpovědí, ale jde spíše o „povídání si“ – výzkumník navozuje samu výzkumnou situaci, ale protože jej vlastně zajímá „všechno“ (kontextualita) [...]“ (Novotná, 2019, s. 284). Původně jsem chtěla postupovat pouze metodou zúčastněného pozorování, bez polostrukturovaných rozhovorů, ale nakonec jsem se s aktérkami na polostrukturovaných rozhovorech dohodla a ty kombinovala se sadou neformálních rozhovorů⁶, které probíhaly během zúčastněného pozorování. Pro účely rozhovorů jsem si také připravila informovaný souhlas, který přikládám jako přílohu (viz kapitola 8.3). Avšak ani s jednou z aktérek jsem tento informovaný souhlas nemusela podepisovat. Na nahrávkách mám vždy ústní souhlasy. Aktérky také byly velmi benevolentní, co se anonymizace rozhovoru týče. Neměly žádné specifické požadavky ohledně jejich osobních údajů, jako je jejich jméno a příjmení, a tak je ve své práci budu vždy citovat celým jejich jménem. Během rozhovorů jsem si také s dovolením aktérek pořizovala fotografie, které mou práci ilustrují. Myslím, že připojit k mé práci fotografie je velmi užitečné, protože například když mluvím o vybavení, které paličkářky ke svému řemeslu potřebují, ne každý čtenář si pod slovy jako je herdula umí něco představit.

3.2.3 Analýza dokumentů a webových stránek souboru

Data, které jsem podrobovala analýze tedy primárně vznikla během nahrávaných i nenahrávaných polostrukturovaných rozhovorů, neformálních rozhovorů proběhnuvších během zúčastněného pozorování a třetí technikou jejich konstrukce byla analýza spolkových dokumentů a webových stránek, které spolku slouží zároveň jako jakási kronika – členky zde publikují články o společných spolkových akcích, projektech i výstavách. Nejstarší články na webu pocházejí z roku 2009 a ty nejnovější z letošního jara (Galerie, nedatováno). Příspěvatelky se v průběhu působení spolku mění a mění se tak i způsob, jakým jsou články psány. Skoro každý článek provázejí i fotografie, ať už přímo členek spolku, nebo výrobků.

Kromě těchto kronik mi některé aktérky poskytly k prostudování i své vlastní archivní dokumenty. Dokumenty měly uloženy v šanonech, ve kterých si také schovávají své výrobky (zejména kousky páskových krajk, ale také například různé paličkové obrázky, či jejich fragmenty) spolu s jejich popisem, datací a případně místem, kde krajkou vyráběly, ale také postupy na paličkování a různé články, které dostávají během workshopů. Šanony měly aktérky zpravidla členěné chronologicky a ukládaly si do nich mimo jiné i různé pozvánky na spolkové akce, nebo diplomy, či potvrzení o absolvování kurzu. Dále jsem také

⁶ Rozhovory a terénní poznámky má autorka textu uloženy ve svém archivu.

analyzovala články, které jsou o spolku publikovány v místních periodikách (například Hornoblatenské listy, 2022), či publikace paní Marie Vránové (Vránová, 2000, Vránová 2004).

Všechna tato data, která jsem získala nevtíravými postupy pro mě byla významným zdrojem a pomáhala mi rozumět historickému, sociálnímu i kulturnímu kontextu zkoumaného prostředí (Seidlová et al. 2019, s. 402).

3.3 Terén

Terénem nazývají společenští vědci takové prostředí, které zkoumají a v němž probíhá jejich výzkum. Terénem nemusí být jen konkrétní místo; může jím být i skupina osob, která je propojena interpersonálními vazbami (Heřmanský, 2019, s. 356). I v mém výzkumu označuje terén skupinu osob – spolek, v němž mají mezi sebou aktérky různé vztahy a jsou si navzájem v různém postavení (lektorka-žákyně apod.).

Krajkářský spolek oficiálně vzniknul v roce 2006. „*Spolek Krušnohorská krajka jsme zakládali v r. 2006, abychom pokračovali v řemesle, které má na Karlovarsku více jak 460letou historii. Dále proto, abychom vystupovali jako organizace, která může být partnerem jiných institucí*“ (O nás, nedatováno). Na svých webových stránkách spolek dále uvádí že navazuje na tradici ze 16. století (O nás, nedatováno). Členky tohoto spolku pocházejí převážně z Karlovarska či z Krušných hor. Členky se pravidelně setkávají na různých workshopech, během kterých se učí nové postupy, či vypracovávají společné projekty. To ale nejsou jediné aktivity, které spolek pořádá. Dále se věnuje například i různým výstavám, pořádá pro své členy zájezdy – například do krajkářských muzeí v okolí (v Annabergu) a mnoho dalšího. Za svůj terén jsem si tedy nevybral konkrétní místo, ale skupinu osob.

3.3.1 Vstup a pobyt v terénu

Heřmanský (2019, s. 357) hovoří v kontextu o vstupu do terénu o dvou různých druzích přístupů o *fyzickém přístupu*, který označuje možnost se fyzicky pohybovat po terénu, a o *sociálním přístupu*, který označuje možnost navázat s aktéry (s lidmi, jichž se výzkum týká) spolupráci.

Já jsem do terénu poprvé fyzicky vstoupila dne 16.prosince roku 2023, kdy v městské knihovně v Nejdku probíhala ukázka paličkování. Setkala jsem se zde s několika ženami, které na herdulích paličkovaly vánoční krajky a u toho si povídaly s příchozími. Jelikož se

jednalo o akci ve městě, ze kterého pocházím, ihned po příchodu jsem poznala, že některé ženy ve skupince znám a ty se s mnou daly po oslovení hned do řeči. Při první návštěvě terénu se mi tedy podařilo zajistit si oba tyto přístupy – fyzický i sociální, o kterých Heřmanský mluví (2019, s. 357). Na první návštěvu spolku jsem přišla neohlášena a přístup na další spolkové akce jsem si pak domlouvala prostřednictvím e-mailové, či telefonické konverzace se členkami spolku, které akce pořádaly.

3.3.2 Role gatekeepera (dveřníka)

Jedna z žen, kterou jsem na první návštěvě spolku potkala, paní Bára, mi nabídla, že mi zprostředkuje knihy týkající se paličkování, které má u sebe doma. Zároveň mi spolu s dalším poradila, ať se se svým tématem obrátím na paní Marii Vránovou, která spolek spoluzakládala a která krušnohorské krajce věnovala několik svých výzkumů. Mezi vypůjčenými knihami, které jsem za několik dní dostala, byla právě i jedna z prací paní Marie. Dveřníci (gatekeepers) mohou výzkumníkům pomoci s fyzickým, nebo sociálním přístupem do terénu (Heřmanský, 2019, s. 357). Ale já bych řekla, že ve svém výzkumu nemohu identifikovat jednoho konkrétního gatekeepera, já jsem jich totiž měla celou skupinu, která mi při prvotním kontaktu se spolkem byla velmi nápomocná a zprostředkovala mi přístup do spolku.

3.3.3 Klíčová informátorka

Díky těmto ženám jsem tedy získala klíčovou informátorku paní Marii Vránovou, jejíž slova a práce mi nejen poskytly potřebný historický kontext, ale také mi pomohla se zorientovat v prostředí spolku. *„Aktéry, kteří nám do zkoumané problematiky zprostředkovávají největší vhled, označujeme jako klíčové informátory (key informant). Nemusí se nutně jednat o aktéra, jenž má o dané problematice nejlepší znalosti (např. při výzkumu náboženských praxí v moravské vesnici místní farář či kostelník), ale může se jím stát kdokoliv, kdo má potřebné znalosti a zejména ochotu se s námi o ně podělit (např. ministrant, když farář ani kostelník o spolupráci při výzkumu nejeví zájem)“* (Heřmanský, 2019, s. 364). Uvědomuji si také omezení, která s sebou role klíčového narátora přináší. Může to být například jednostranný pohled, nebo zaujatost informátora. Klíčový informátor může průběh výzkumu ovlivňovat, je totiž jen v jeho rukou, co výzkumníkovi ukáže a s kým ho seznámí. Ve starší antropologii se často stávalo, že se za klíčového informátora zvolil někdo z místní elity, takže pak ve výzkumu často chyběl pohled nižších společenských

vrstev. Abych získala co nejširší škálu informací, nespolehala jsem jen na informace, které jsem dostávala od paní Marie, ale snažila jsem se mluvit s co nejvíce členkami spolku.

3.3.4 Moje pozice ve vztahu k terénu, aneb výzkumníková situovanost

Jak je patrné z předchozího popisu vstupovala jsem to terénu, který jsem trochu znala. Pomohlo mi k tomu, zejména to, že pocházím z menšího města, kde se řada lidí navzájem zná. Kdybych si jako terén pro svůj výzkum vybrala například zmiňované město Nejedek, byla bych ve vztahu k tomuto terénu insider. Ale protože mým výzkumným terénem je krajkářský spolek, v jehož kontextu jsem se se ženami potkala poprvé a sama paličkovat neumím, řekla bych, že v tomto případě mám blíž i pozici outsidera. Na druhou stranu práci krajkářského spolku a ženy v něm působící jsem už před vstupem do terénu znala, zejména díky jich výstavní činnosti. Rozhodně se tedy nemůžu jednoznačně situovat do jedné z pozic. Naštěstí to ani není žádoucí od sebe dichotomicky oddělovat pozici insidera a outsidera. *„Jedná se spíše o jakési kontinuum, přímku, na které jsme blíže buď k jednomu, nebo druhému pólu. Či řečeno ještě přesněji, v určitých aspektech můžeme být více insider, v jiných více outsider a záleží na tom, které aspekty budou aktéři chápat jako určující“* (Heřmanský, 2019, s. 358).

Důležité také je, se zamyslet nad povahou dat, které jsem během své práce vyprodukovala. V kvalitativním výzkumu obvykle data neexistují sama o sobě, ale výzkumník aktivně ovlivňuje jejich podobu. V tomto případě se tedy dá mluvit o tom, že výzkumník data vytváří nebo konstruuje, a ne o tom, že by je pouze „sbíral“ (Novotná, 2019, s. 268). Rozhodně zde tedy nemůže být řeč o datech objektivních. Jelikož to, že jsem výzkum vedla zrovna já povahu těchto dat velmi ovlivnilo. Kdyby na mém místě byl kdokoli jiný, výzkum by vypadal značně odlišně, stejně tak jako kdybych realizovala výzkum například v jiném čase. Je mnoho aspektů, které podobu výzkumu ovlivňují. A jednou ze zásadních je subjektivita jednotlivých aktérů výzkumu (za aktéra výzkumu v tomto případě považuji i sebe sama). K výzkumu jsem přistupovala s vědomím toho, že jeho výsledek bude intersubjektivním polylogem.

3.4 Vzorek a jeho konstrukce

Charakter mého vzorku je úzce spjat s povahou zkoumaného terénu. Etnografický přístup, jímž jsem se inspirovala, klade důraz na pochopení sociálních a kulturních fenoménů

prostřednictvím přímého pozorování a účasti na běžných aktivitách studované komunity (Novotná, 2019, s. 308).

V mém výzkumu se terénem stal Krušnohorský krajkářský spolek, což logicky předurčuje i povahu mého vzorku. Vzorek není předem pevně stanoven, ale je dynamický a vyvíjí se v průběhu terénního výzkumu. V mém případě je tedy vzorek tvořen členkami Krušnohorského krajkářského spolku, kteří se aktivně podílejí na jeho činnosti. Tento přístup umožňuje hlubší porozumění nejen individuálním zkušenostem a perspektivám členů spolku, ale i širším sociálním a kulturním dynamikám, které jejich činnosti ovlivňují.

Dohromady jsem tedy **na diktafon** nahrávala dva více než hodinové polostrukturované rozhovory se dvěma aktérkami.

S paní Vránovou (Nové Hamry), která je spoluzakladatelkou spolku, a tedy i jeho členkou od samého počátku. Dříve byla učitelkou ve škole a dnes je v důchodu, díky čemuž může věnovat skoro každou svou volnou chvíli paličkování a výzkumu historie tohoto řemesla v Krušných horách. Ve spolku působí jako lektorka a ostatní členky vyučuje novým paličkovacím metodám. Rovněž vede krajkářské centrum v Nových Hamrech, jehož součástí je muzeum krajky a také archiv. **A s paní Vopaleckou (Horní Blatná)**, která je také v důchodu, díky čemuž může pracovat jako muzejnice v muzeu v Horní Blatné, kde jsme se spolu potkaly při rozhovoru a kde mi také ukazovala místní výstavu paličkové krajky. Do spolku se dostala díky jedné z jeho mnoha akcí, kterých se nyní pravidelně účastní.

Dalších pět polostrukturovaných rozhovorů jsem vedla s aktérkami v rámci zúčastněného pozorování, tyto rozhovory jsem si ale nenahrávala, vytvářela jsem si během nich poznámky, které jsem pak následně analyzovala. Terén jsem navštívila pětkrát, navštívila jsem také tři výstavy věnující se paličkové krajce a také k jednomu muzeu přidružený archiv. Následně jsem vedla na téma paličkové krajky a vzpomínek na ni dva neformální rozhovory s místními obyvateli.

Poté jsem také analyzovala rozhovory s krajkářkami, které s nimi vycházejí v různých médiích, například rozhovor s chebskou paličkářkou Libuškou Fajtlovou, který s ní vyšel pro organizaci Paměť národa a který je dostupný v databázi Post Bellum (Šíma, nedatováno). Dále pak články o krajkářkách, které vycházejí v rámci regionální rubriky pro zpravodajský server Deník.cz (Šebestová, 2021). Ve svém výzkumu jsem rovněž pracovala s webovými stránkami spolku Krušnohorská krajka a s články na nich zveřejňovaných (Krajka.eu, nedatováno).

V neposlední řadě jsem též pracovala s archivními dokumenty (pozvánky na výstavy, diplomy a osvědčení z kurzů, návody k paličkování apod.) patřícími jednotlivým členkám,

kteřé mívaly tyto archiválie uloženy v šanonech, do kterých jsem mohla během zúčastněného pozorování nahlédnout. Během svého výzkumu jsem též navštívila tři muzea, ve kterých jsem analyzovala popisné cedule u výstav i samotný způsob vystavování a prezentace minulosti krajkářského řemesla v Krušných horách.

3.5 Analýza

Dva rozhovory jsem tedy nahrávala na diktafon a bylo je potřeba pro další práci převést do textové podoby. Ačkoli vím, že jsou volně dostupné i transkripční programy, jako například Express Scribe, já se po dlouhém zvažování rozhodla pro transkripci manuální, měla jsem totiž pocit, že mi tento způsob lépe umožňuje vnímat obsah rozhovorů. Tento postup se mi velice osvědčil, jelikož jsem měla během přepisu čas opravdu důkladně přemýšlet o tom, co mi aktérky sdělují a také si vznikající text připravovat na pozdější kódování a segmentaci.

Další materiál, který bylo potřeba podrobit analýze, vznikal, když jsem si vedla terénní zápisky, do kterých jsem si zaznamenávala spontánní i polostrukturované rozhovory a poznámky k pozorování. Analyzovat jsem ale také musela dokumenty, se kterými jsem pracovala. V empirické části své bakalářské práce tedy pracuji zejména se třemi typy dat, s dokumenty, s poznámkami z terénu a přepisy polostrukturovaných rozhovorů.

Svá data jsem podrobila obsahové analýze pomocí kódování a segmentace. Segmentaci jsem prováděla tak, že jsem si texty důkladně a opakovaně pročítala a rozdělovala do tematických celků, během segmentace jsem také data redukovala (Heřmanský, 2019, s.430). Dále jsem fragmentům textů, které vznikly během segmentace přiřazovala induktivně kódy (fragmentům jsem tedy přiřazovala kódy primárně s ohledem na data). „*Postupujeme-li induktivně, kódujeme primárně s ohledem na data. Nemáme tedy kódy dopředu připravené, ale snažíme se v průběhu analýzy vždy vytvořit takový kód, který by daný segment nejlépe vystihoval, tedy tzv. vytváříme kódy z dat*“ (Heřmanský, 2019, s. 431). V těchto segmentech jsem se poté snažila najít pravidelnosti a kódy k sobě tematicky přiřadit.

3.6 Etika výzkumu

Během svého pobytu v terénu jsem se snažila postupovat co nejšetrněji, abych terén svým působením nepoškodila a on tak zůstal přístupný i ostatním badatelům. Výzkum probíhal otevřeně, to znamená, že všichni aktéři byli dopředu seznámeni s tím, že jsou

„zkoumání“ (Šťovíčková Jantulová a Zandlová, 2019 s. 67-70). Během svého působení v terénu jsem se neseetkala s žádným odporem vůči mému působení a aktérky se mi snažily být velmi nápomocné.

V rámci etických dilemat jsem řešila zejména to, týkající se anonymizace. *Anonymizací rozumíme proces odstranění těch údajů z dat, které by přímo, ale i nepřímo napomáhaly v identifikaci jedince/organizace/terénu*“ (Šťovíčková Jantulová a Zandlová, 2019 s. 75). Anonymizace dat je jedním z prvních bodů, které výzkumník s aktéry vyjednává, například prostřednictvím informovaného souhlasu, či ústně před začátkem rozhovoru, zúčastněného pozorování, či dokonce před vstupem do terénu (Šťovíčková Jantulová a Zandlová, 2019 s. 75-76).

3.6.1 Anonymizace prostředí

Jelikož můj výzkum probíhá v konkrétním občanském spolku Krušnohorská krajka, shledávám za zcela irelevantní tento terén ve svém výzkumu anonymizovat. Tento spolek je veřejně známý a aktivně se prezentuje prostřednictvím různých veřejných akcí a webových stránek. Anonymizace by v tomto případě byla nejen zbytečná, ale mohla by také zkreslit výsledky mého výzkumu.

Spolek Krušnohorská krajka má také svou specifickou historii a způsob fungování, které jsou klíčové pro porozumění kontextu. Navíc, členky spolku souhlasily s účastí na výzkumu s plným vědomím toho, že jejich spolek bude v práci explicitně uveden.

3.6.2 Anonymizace dat a výpovědí

Domnívám se též, že výpovědi, které během mého výzkumu vznikly, není potřeba nějak výrazně anonymizovat. Budu-li odkazovat k výpovědi nějakého konkrétního aktéra, uvedu u výpovědi jeho křestní jméno (paní Marie, paní Bára...), avšak jen v případech, bude-li to relevantní a bude-li potřeba uvádět informátorčino jméno. V jiných případech budu pracovat s označeními jako: dámy, členky... Budou však i případy, kdy použiji celé jméno informátorky, například budu-li citovat paní Marii Vránovou, která je členkou, ale zároveň i autorkou knihy Krušnohorská paličkovaná krajka. V tomto případě myslím, že je anonymizace jejího jména zcela nerelevantní. Avšak je samozřejmostí, že nebude-li chtít být některá ze členek spolku jmenována, její jméno ve své práci pozměním. Zároveň se v terénu snažím a nadále budu snažit chovat šetrně, aby zůstal přístupný i dalším výzkumníkům. Členkám jsem například slíbila, že po skončení výzkumu je nechám do své práce nahlédnout

a s paní Vránovou budu také v průběhu práce konzultovat „faktografická“ data – týkající se hlavně vývoje krajkářského řemesla v Krušných horách, jemuž bych se chtěla věnovat v úvodu práce, protože je pro zbytek práce krucální, aby čtenář porozuměl, co vše ovlivnilo dnešní podobu krajky. Také do své práce tuto kapitolu hodlám přidat proto, aby čtenář pochopil kontexty, o kterých členky spolku ve vztahu k tradici velmi často mluví.

4. EMPIRICKÁ ČÁST

V této části bakalářské práce se zaměřím na konkrétní poznatky, které jsem během výzkumu zjistila a pokusím se je interpretovat s ohledem na teoretické ukotvení práce.

4.1 Když se řekne krajka

Původní význam tohoto slova odkazuje ke kraji, okraji. Dnes se tak označuje zejména prolamovaný okraj tkaniny, nebo látky. „*Od ostatní textilie se liší vzdušností, není tak hutný jako samotná tkanina, přesto je tento kraj pevný a navíc zdobný*“ (Vránová, nedatováno).

Z počátku se krajka používala jako ozdobný lem oděvů, jako byly kroje, či sváteční šaty, později se krajkou začal zdobit i ložní a stolovací textil, krajkovaly se například vsadky do polštářů a lemy svátečních ubrusů. Krajka se ale také objevovala na oděvech církevních hodnostářů, nebo na ubrusech a pokrývkách kostelního vybavení, například oltářů. S postupem času pak krajkovanou technikou začaly vznikat celokrajkové dečky, prostírky, ale také záclony, límce košil, závoje a někdy dokonce i šaty, halenky a vesty (viz obrázky 1A a 1B) (Vopalecká, 2000). Historie krajkářského řemesla se datuje do 16. století, kdy se tato textilní technologie rozšířila po celé Evropě. Významná krajkářská centra vznikla například ve Flandrech, Francii či ve Španělsku, ale také na území dnešního Německa (Vopalecká, 2000).

Rukodělných i strojních technik, pomocí kterých lze takovouto krajkou vytvořit je opravdu mnoho, existuje háčková krajka, šitá krajka, pletená krajka, drhaná krajka, nebo například krajka filetová, já se ale v této kapitole budu věnovat zejména paličkované krajkce, protože to je technika, kterou dámy z Krušnohorské krajky využívají nejčastěji.

4.2 Krajkářství Čechách

Krajkářství není původně České řemeslo, ale pravděpodobně se v době renesance do celého světa rozšířilo z Itálie (Vránová, 2000, s. 6). Existují však i názory, že krajka pochází zejména z přístavních měst, kde žily dcery a ženy rybářů, které uměly plést a spravovat rybářské sítě a krajka byla jejich vlastním uměleckým vyjádřením, jehož inspirací byli vlny, které dívky každý den pozorovaly (Vránová, 2000, s. 7). Další názor nalezneme v knize dvojice autorek Marie Smolkové a Reginy Bíbové, které tvrdí, že to, že Italové krajky vyráběli a vyváželi ještě neznamená, že je také vymysleli. Přiklánějí se spíš k názoru, že krajka vznikla na území někdejšího Ruska, či Dalmácie, kde jsou dodnes k vidění krajky

z 15. století, odkud je pak Italové začali vyvážet do celého světa (Vránová, 2000, s. 7). Alena Vránová se ve své práci o historii krušnohorské paličkované krajky nebrání myšlence, že technika paličkování vznikla souběžně na několika místech, nezávisle na sobě (Vránová, 2000, s. 7). Historické podhoubí, ze kterého krajka vzešla tedy není možné přesně vystopovat.

Historickými prameny, které badatelům, jako je například právě zmiňovaná paní Vránová, v tomto snažení pomáhají jsou například samotné zachované krajky, kterých je však poskrovnu a také písemný i ikonografický materiál, jako jsou malované portréty příslušníků vyšších společenských vrstev a vrstev církevních (Vránová, 2000, s. 8). V době největšího rozmachu tohoto řemesla ale byla krajka také módním doplňkem, jehož užití silně podléhalo hierarchii ve společnosti. *„Méně bohatí a nemajetní obyvatelé krajky zatím nenosili. Jednak z finančních důvodů, krajky byly totiž velmi drahé, jednak pro to, že nižší vrstvy obyvatel neměly povoleno nosit krajky. Kdo mohl nosit na svém oblečení krajkou a v jakém množství bylo předepsáno tzv. oděvními pořádky“* (Vránová, 2000, s. 9). Takovýto zápis o tom, kdo smí a kdo nesmí nosit na svém oblečení krajkou, existoval v 16. století i na území Čech (Vránová, 2000, s. 9).

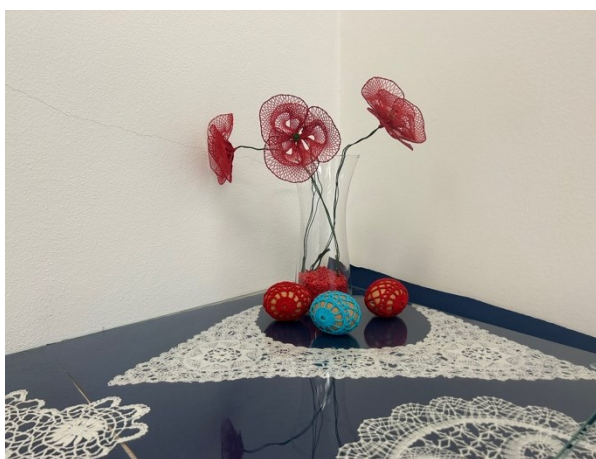
V době osvícenství přestaly tyto nařízení platit a krajka se začala používat i na kroje a sváteční oblečení obyčejných obyvatel. U buržoazie obliba krajek naopak klesala a z mužských oděvů této společenské vrstvy postupně úplně vymizela. Renesanci pak krajka zažila ještě v období Biedermeieru, kdy se jí zdobily různé módní doplňky, velmi oblíbené byly například krajkové slunečníky. Secesní návrháři zase krajkou rádi zdobily interiéry – krajkovaly se záclony, krajkou se lemovaly ubrusy, či se zhotovovaly krajkované vsadky do polštářů (Vránová, 2000, s. 6). V 18. století začaly vznikat první krajkovací stroje, které nahrazovaly složitou a zdlouhavou ruční výrobu. Po celém světě začaly vznikat fabriky na výrobu krajky a ručnímu paličkování se věnovalo čím dál méně krajkářů, tradice ale nikdy úplně nevymizela. V období první republiky a začátku druhé světové války se například krajkovaly i šaty a halenky (viz obrázek 1 A, 1 B). Dnes už však krajka slouží zejména jako

interiérová dekorace (viz obrázek 2), zhotovují se z ní ale také šperky, či různé ozdobné šátky.

1 A (vlevo) Paličkovaná halenka v muzeu v Nových Hamrech cca první polovina 20.století. Zdroj: Vlastní zpracování

1 B (vpravo) Paličkovaná halenka cca první polovina 20.století. Osobní vlastnictví Jitky Kubišové. Zdroj: Vlastní zpracování.

2 Krajka použitá k ozdobě interiérové dekorace. Stáří neznámé, Muzeum v Nových Hamrech. Zdroj: Vlastní zpracování.

4.2.1 Krajka v Čechách, Slezsku a na Moravě

První písemné zmínky o rozšíření krajkářského řemesla na našem území pochází ze 16. století. Krajkovat se začalo na saské straně Krušných hor, kde tradici založila Barbara Uttmann (viz kapitola 4.5.1). Významná krajkářská centra vznikla na Božím Daru a v Jáchymově. Dalšími oblastmi, kde se v tomto období paličkovalo byla Šumava a jižní Čechy, nebo Vamberecko. Historie vamberecké krajky sahá až do 17. století, kdy byla přivezena z Flander belgickou šlechtičnou Magdalenou Grambovou. Pod jejím vedením se krajkářství po okrese velmi rychle rozšířilo. Během 19. století dosáhla vamberecká krajka velké popularity a byla vysoce ceněna po celé Evropě. V roce 1889 byla založena první

krajkářská škola, která přispěla k profesionalizaci a dalšímu rozvoji této řemeslné techniky. Dnes je vamberecká krajka uznávána jako kulturní dědictví (Rejzlová, 2008, s. 15-17).

Na Vamberecku se často krajkářské umění předává z generace na generaci, děti se učí paličkovat na školách a celkově je řemeslo mezi místními velmi živé. Na rozdíl od českých Krušných hor, zde nebyla tradice po válce přerušena, a to je podle členek krušnohorského spolku hlavní důvod, proč je zde paličkování tolik rozšířené a oblíbené (z terénních poznámek, 15.1.2024).

4.2.2 Krušnohorská krajka

Počátky řemesla v tomto kraji jsou spojené s hornictvím a těžbou cínu, stříbra i dalších rud. S rozvojem hornictví se do krušných hor stěhovalo čím dál více rodin, práci v dolech však mohli zastat pouze muži. Ženy se zde staraly pouze o malé domácnosti, protože v těchto místech se kvůli podnebným podmínkám nedalo pěstovat moc plodin a ony neměly s chodem hospodářství tolik práce, jako třeba v úrodnějších údolích. To jim umožňovalo věnovat se i dalším činnostem. Mnoho žen tedy paličkovalo a tkalo. Vyráběly se zde zejména tzv. prýmky (metrová krajka) (Svatební šaty císařovny Alžběty, 2022, s. 15-16).

Rudné žíly se ale začaly postupem času vyčerpávat a s tím rostl počet krajkářek v regionu. Paličkování se často stalo jediným příjmem celé rodiny. Situace byla stejná jak v saském, tak v českém Krušnohoří. *„Vzory krajek, systém jejich výroby a obchodování s nimi, často i odbytiště, byly pro saské i české Krušnohoří po nějakou dobu totožné“* (Vránová, 2000, s. 4). Tehdy získala na věhlasu zejména místní šitá krajka. *„Byly zde zhotoveny svatební šaty císařovny Alžběty, nebo krajky pro pražského kardinála. Během 17. a 18. století získaly takovou pověst, že byly napodobovány v Anglii Skotsku a v Irsku“* (Svatební šaty císařovny Alžběty, 2022, s. 15-16). Vzory a přešpány k paličkování pocházely od saských obchodníků, kteří měli na prodej krajky monopol. Až do začátku 18. století se tak i krajka vyrobená na české straně Krušných hor prodávala jako krajka annaberská, či míšenská. *„Oblast Krušných hor, třebaže byla několik staletí obydlena jedním etnikem, německy hovořícím obyvatelstvem, patřila z hlediska správy (až na malé výjimky) vždy dvěma státním útvarům, neboť po vrcholcích krušných hor probíhá už od středověku hranice mezi Saskem a Čechami“* (Vránová, 2000, s. 10).

Pojem krušnohorská krajka však neoznačuje žádný konkrétní styl paličkování, alespoň tedy ne v českém Krušnohoří. Historicky se v tomto regionu paličkovaly zejména krajky na zakázku. To znamená, že sem přijížděli faktoři ze západní Evropy a krajkářům přiváželi

vzory (prešpány), podle kterých pak oni paličkovali. Paličkovala se zde flanderská, belgická, nebo třeba nizozemská, či anglická, ale ne krušnohorská krajka.

Něco, jako typické znaky české krušnohorské krajky, bychom ale přesto, podle názoru místních krajkářek, který je výrazně utvářen prací krajkářky a současně „historičky“ paní Vránové mohli najít. *„Krajkářky se snažily si svou práci zjednodušit, protože za krajku nedostávaly moc dobře zaplacenou a chtěly toho stihnout vyrobit co nejvíce za co nejkratší dobu“* (terénní poznámky, 15.1.2024). Krušnohorské krajkářky díky tomuto zjednodušení tvořily vzory, které by se daly považovat za místní paličkovací styl. Ale zrekonstruovat tyto krajky nyní přináší značná úskalí. *„Když chceme tento styl napodobit, je to velmi těžké. Obracely jsme se s tím třeba i na profesionální paličkářky, aby nám pomohly udělat podvinky podle fotografií, jenže ony to úplně nedokáží. Když tam vidí nějaký postup, pokouší se ho napodobit profesionálně. Postupují tedy tak, jak by se správně mělo. Ale to nikdy nebude ono. Protože ty krajkářky tady v Krušných horách úplně profesionálně nepostupovaly. Byly to spíš takové zkratky, aby to vypadalo hezky, ale nemusely se s tím tolik dělat“* (z rozhovoru s paní Vránovou, 15.1.2024). Pro krajky, které se nacházejí na půdách místních, je také typické, že se ve vzorech často objevují tzv. vějířky. Avšak do velké míry si je pravděpodobně krajkářky sami nenavrhovaly a přivázeli jim je právě zahraniční faktoři.

Tyto „zjednodušovací prvky“ jsou pak vidět i na paličkových krajkách vytvářených po druhé světové válce německými krajkářkami na české straně Krušných hor, které nebyly vysídlené. V 50. letech například vznikaly barevné ozdoby na vánoční stromečky, ve kterých byly tyto prvky znát. *„No ony si ty paličkářky hledaly vzory třeba v časopisech, ale do ozdob přidávaly to, co znaly a jak se to naučily“* (Z rozhovoru s paní Vránovou, 15.1.2024). Když v začátcích svého paličkování paní Vránová tyto ženy prosila, aby ji to naučily, setkávala se s odmítnutím. *„Až později jsem pochopila, že umět paličkovat a umět někoho naučit paličkovat jsou dvě naprosto rozdílné věci.“* (z rozhovoru s paní Vránovou, 15.1.2024). Sama se tedy učila paličkovat na kurzech pro dospělé ve středních Čechách. A to, co se naučila nyní předává v rámci svých kurzů dál.

Když tedy členky spolku používají pojem „krušnohorská krajka“, zpravidla tím neoznačují žádný typický postup zhotovování krajky, jako je tomu například, když se používá označení bruselská, flanderská, nebo právě vamberská krajka, ale vztahuje se spíš k místu, ze kterého krajka pochází a kde byla upaličkována. To, že pojem „krušnohorská krajka“ označuje spíš místo, než postup, velmi ovlivňuje například podmínky, které musí výrobky splňovat, aby mohly být vystavovány v krušnohorských muzeích (viz kapitola 4.8. Krušnohorská krajka v muzeích).

Jedinou výjimku tvoří nejdecká hedvábná krajka, o které jsem psala v kapitole 4.2.4, která byla specifická a měla svůj vlastní postup výroby a existoval i typický materiál, ze kterého se vyráběla.

4.2.3 My versus oni, aneb krušnohorská a vamberecká krajka

Že vamberecká krajka je ve spolku velké téma, ke kterému se krajkářky neustále vztahují, jsem pochopila hned při první návštěvě krajkářek na Krušnohorském vánočním jarmarku. Když jsem s dámami diskutovala o tom, že bych o jejich spolku a o krušnohorské paličkované kraje chtěla psát bakalářskou práci, odpovědí mi bylo, že je dobře, že se o tu naši krajkou také někdo zajímá. Že všichni pořád píšou a mluví o kraje vamberecké, slovenské, ale o té naší, která je tady na našem území nejstarší nikdo moc neví (14.12.2023).

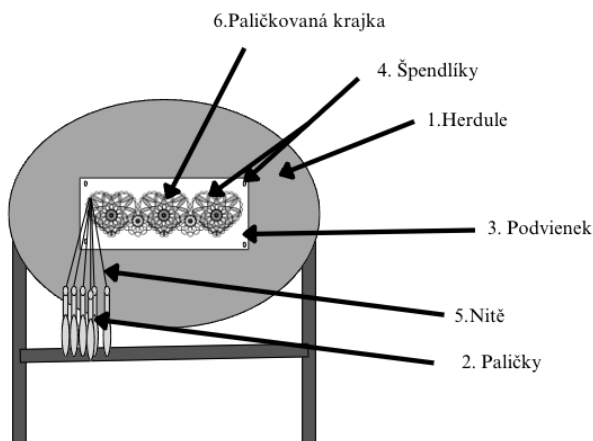
Tímto ale téma vztahu krušnohorské a vamberecké krajky rozhodně nebylo vyčerpáno a během rozhovorů se členkami spolku jsme se ho dotkly ještě několikrát. Například když jsme mluvily o tom, co zakládá u nás v Krušných horách tradici paličkování a zda se vůbec o nějaké tradici mluvit může. Krajkářky mluvily o tom, že tradici podle nich zakládá kontinuita a mezigenerační předávání (z terénu, 15.1.2024), což je i podle Hobsbawma (1983) jedna z určujících aktérských představ o tom, jak je ustanovována tradice. Dámy si nezdědaly povzdechly, že na Vamberecku je to jiné než u nás, že tam paličkují celé generace žen, že babičky toto řemeslo předávají svým vnučkám, které se ho hrdě učí a v tradici pokračují (terénní poznámky, 15.1.2024). I některé ženy ze spolku Krušnohorská krajka by byly rády, kdyby jejich děti, nebo vnoučata pokračovala v paličkování. „*Mně se teď také narodila vnučka a už se těším, až ji paličkovat také naučím.*“ (z rozhovoru s paní Vopaleckou, 5.5.2024).

4.3 Pomůcky k paličkování

Krajkářky ke své práci využívají řadu specifických nástrojů (viz obrázek 3), díky kterým mohou vytvářet složité a propracované motivy. Mezi nejdůležitější z nich patří herdula (1), paličky (2), podvinky (3), špendlíky (4) a nitě (5). Ač většina krajkářek vlastní i historické vybavení, které například zdědily, většina z nich používá náčiní, staré jen několik málo let. Je to z toho důvodu, že je to prý většinou daleko pohodlnější (z terénu, 15.1.2024). Historické pracovní pomůcky tak většinou archivují v novohamerském muzeu, v místním archivu, nebo je mají schované u sebe doma (z terénu. 5.5.2024).

Když používají krajkářky techniku ručního paličkování, vzniká krajka na herduli (podušce), která je obvykle umístěna na dřevěném stojánku. Na ni se pomocí špendlíků připevní podvinek – papír s předtištěným vzorem. Řemeslnice krajku vytváří za pomoci nití, které jsou navinuty na dřevěných paličkách – proto se této technice výroby krajky říká paličkování. Tyto paličky jsou k herduli rovněž připevněny špendlíky, do míst, kde začíná vzorek. Nítě se pak různě mezi sebou kroutí, přehazují, prohazují, obtáčejí a správným postupem, utahováním a formováním pomocí špendlíků pak vzniká na herduli krajka. Existuje mnoho různých vzorů, které se při paličkování tvoří, může to být mřížka, řetízkové lístky, točená páska, dírková půdice, hrášková půdice, hráška, nebo například vláčka. Krajky se mohou paličkovat metrové, které mají podobu pásků (viz krajka na obrázcích 4 a 5) a našívají se (lemují) na oblečení. Dále se mohou paličkovat krajky různých geometrických tvarů, které lze použít například jako vsadky do polštářů, nebo jako ozdobu oblečení, zde převažují krajky čtvercového, kruhového, či trojúhelníkového tvaru. Krajkářky z krušnohorského spolku ale také velmi často paličkují celé obrazy, které neslouží k ozdobě oděvů, ale po zarámování mohou například sloužit jako ozdoby interiérů.

Příběh krajky nekončí jejím sundáním z herdule. Když je krajka dokončena, musí se naškrobit, aby držela svůj tvar. Jinak je to totiž prý jenom klubko nití (z terénu, 14.12.2023). „Dřív, když si tady v Krušných horách, například obchodníci, nebo turisté, koupili krásnou metrovou krajku, která byla naškrobená a hezky tak na ní vynikly všechny ty vzory, museli být pak velice překvapeni, když si ji přivezli domů a tam ji vyprali. Když se krajka vypere a potom se nenaškrobí, úplně ztratí svůj původní tvar a nevypadá už tak hezky“ (z terénu, 15.1.2024). Nyní už se však krajka neškrobí jako dříve, jak mi prozradili krajkářky na jednom ze svých workshopů, dnes se k tomu, aby neztrácela svůj tvar, používá lepidlo Herkules (z terénu, 14.12.2023).

1 Pomůcky k paličkování. Zdroj: Vlastní zpracování

4.3.1 Herdule

Herdule, poduška, nebo válec, tak se nazývá jedna z nejdůležitějších pomůcek, kterou používá každá krajkářka. Je to látkový válec, zpravidla vycpaný senem nebo pilinami (aby v něm dobře držely zapíchané špendlíky), který je potažený pevným bavlněným plátnem. Krajkářka pak na herduli připne papírovou předlohu, podle které vytváří paličkovanou krajkou. Herdule mají nejrůznější velikosti tvary a průměry a jejich podoba je odvozena od místních zvyklostí. Já jsem se při svých setkáních s se spolkem potkávala zejména se dvěma tvary podušek. Některé aktérky k výrobě krajky používaly jen jakési „polštářky“, které byly položeny do dřevěného košíčku – svým vzhledem nejvíce připomínaly velký jehelníček, jiné zase válce, které můžete vidět na obrázku 4 a 5. Válcový typ podušky je vhodné použít zejména tvoří-li krajkářka páskovou krajkou. Fotografie těchto herdulí jsem pořídila během návštěvy hornoblatenského muzea. Na obrázku 5 je herdule na které je natažen podvinek a návštěvníci muzea si zde mohou vyzkoušet jeden z nejjednodušších paličkovacích postupů, kterým je pláténková vazba. Aby se návštěvníkům lépe orientovalo v práci, je krajkou tvořená ze dvou kontrastně barevných nití. Na obrázku 4 je pak herdule na které je natažená už hotová krajkou, vedle které leží podvinek, na kterém krajkou vznikala. Obě tyto herdule jsou historické a i paličky, které visí na herduli na obrázku 5, jsou původní. Na koncích jsou dozdobené korálky, které krajkářkám pomáhaly orientovat se v práci. V tomto případě se jedná o tzv. paličky s „pláštíkem“ (viz kapitola 4.3.2).

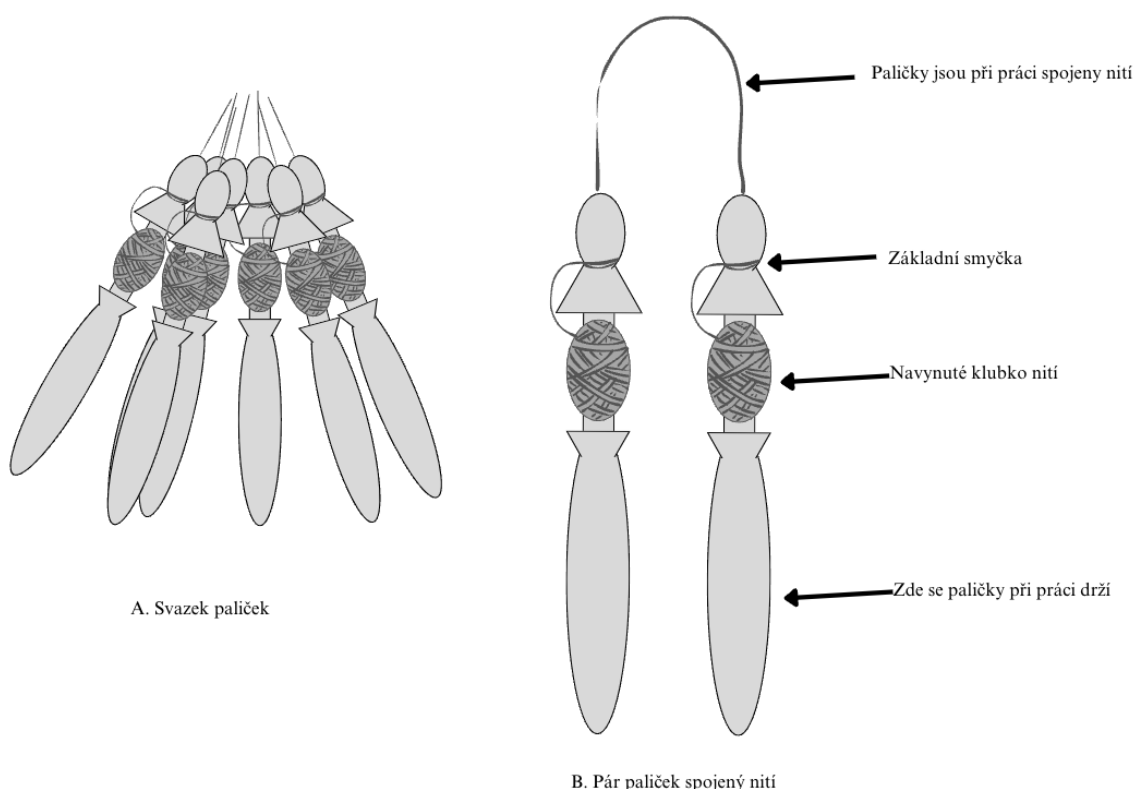

4 (vlevo) Herdule v muzeu v Horní blatné. Herdule pochází z minulého století. Zdroj: Vlastní zpracování

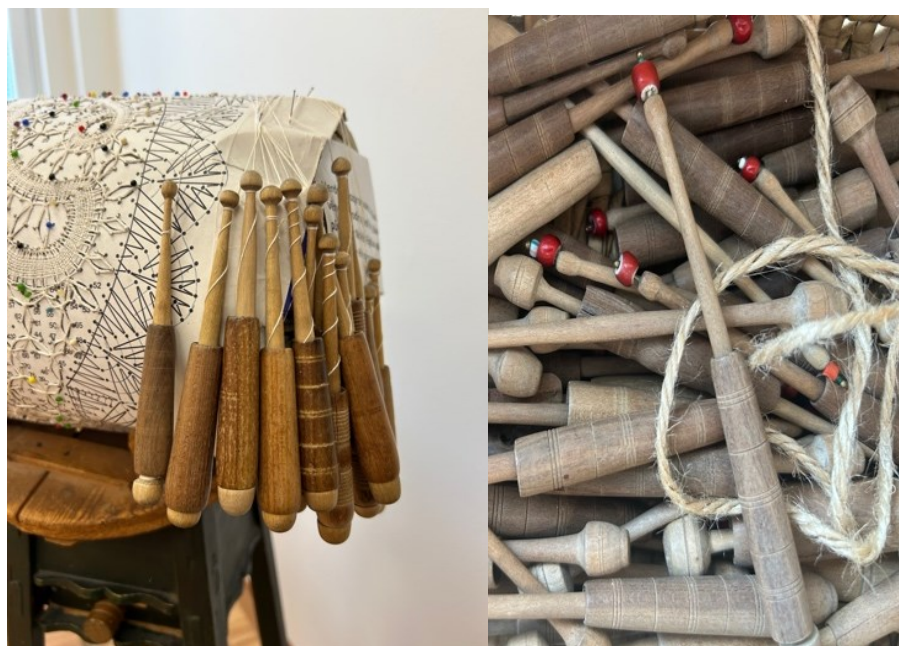
5 (vpravo) Herdule v muzeu v Horní blatné. Herdule pochází z minulého století. Zdroj: Vlastní zpracování

4.3.2 Paličky

Palička je zjednodušeně řečeno tvarovaný dřevěný „kolík“, na který se během paličkování namotává bavlnka, pomocí které se pak vytváří krajka. Paliček musí být vždy sudý počet, protože jsou vždy dvě paličky mezi sebou spojené nití. (viz obrázek 6) „Paliček, tedy i nití, potřebujeme pro jednodušší práce alespoň osm, pro složitější vzory je jejich potřeba několik desítek“ (Vránová, nedatováno). Paličky mohou být vyrobené z různého dřeva – ze švestky, ty jsou dnes nejoblíbenější, buku, jasanu, či ořechu. Dříve, zejména v Anglii, ale vznikaly také paličky zlaté, stříbrné, či slonovinové, které používaly zejména bohaté šlechtičny (Heglasová, 2012). Dnes se paličky vyrábí zpravidla jen ze dřeva a jsou hladké, avšak v minulosti se paličky často zdobily. Mohly být vyřezávané, malované, nebo jejich konce mohly zdobit korálky (viz obrázek 7 B). Vzhled paliček se v průběhu staletí vyvíjel a modifikoval podle aktuálních potřeb a požadavků krajkářů a dnes se z pravidla používají dva druhy – paličky bambulkové (viz obrázek 6), nebo paličky se „sukénkou“ (viz obrázek 7 A). Poslední jmenované mají na sobě tzv. „sukénku“, což je násada, která chrání nit před zašpiněním (Heglasová, 2012).

6 Bambulkové paličky s navinutou bavlnkou. Zdroj: Vlastní zpracování.

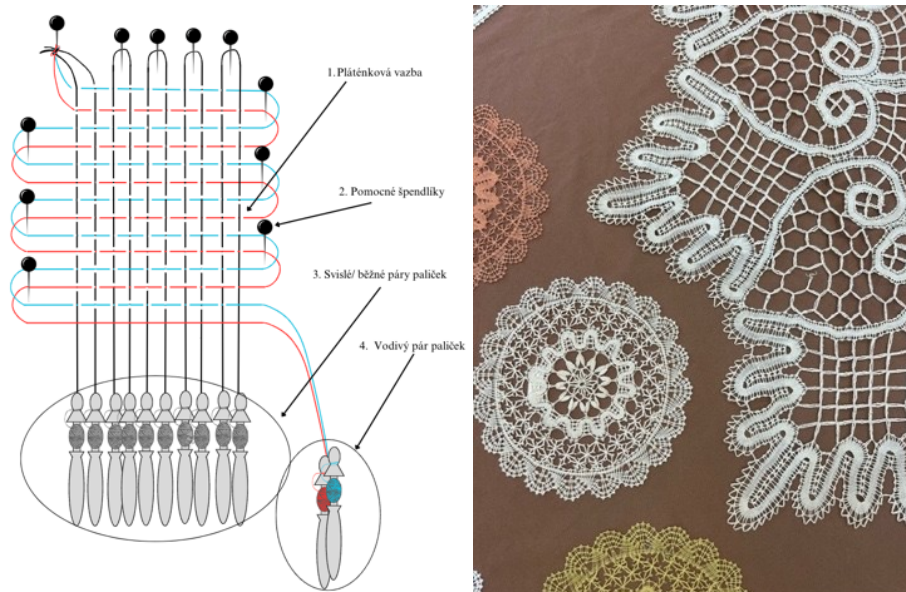
7 A (vlevo) Paličky se "sukénkou" používané k výrobě krajek, náčiní pochází z cca 2.poloviny 20.století – muzeum Nové Hamry. Zdroj: Vlastní zpracování.

7 B (vpravo) Historické paličky zdobené korálky, stáří neznámé – muzeum Nové Hamry. Zdroj: Vlastní zpracování.

4.3.2.1 Paličkovaná krajka

Nejoblíbenější krajkou mezi krajkářkami z karlovarské odnože krušnohorského spolku je paličkovaná krajka (viz obrázek 9). Na obrázku 8 je vidět postup ke zhotovení nejjednodušší paličkované krajky. Této krajce se říká pláténková. Krajkářka k výrobě potřebuje dvě vodivé paličky (4), na kterých je namotáno nejvíce vlákna a které střídavě provléká mezi vlákny připojenými ke svislým paličkám (3). Na podušce tak vzniká mřížka (1) jejíž tvar zajišťují pomocné špendlíky (2).

Tento začátečnický způsob paličkování se může zdát jako v celku jednoduchý, avšak paličkářky ze spolku k tvorbě svých krajek používají postupy daleko propracovanější. Tyto postupy se sice prý s trpělivostí může zájemce naučit i doma, ale členky spolku to moc nedoporučují. Lepší prý je, když vás učí někdo zkušenější, který vám v případě potřeby pomůže. Důležité také je se naučit správně číst podvínky (terénní poznámky, 25.5.2024).

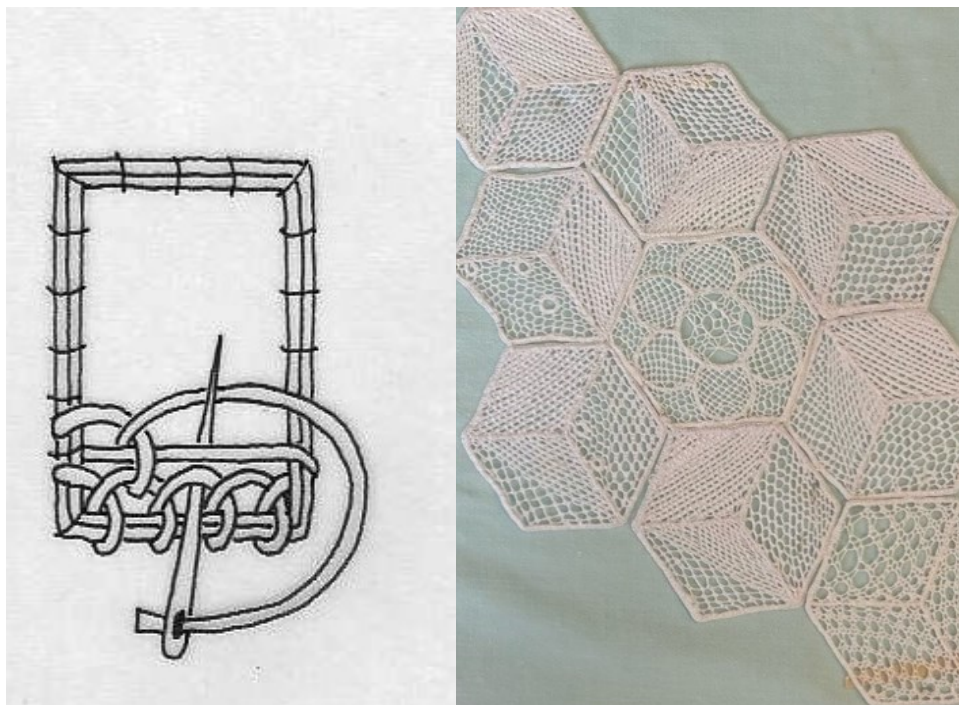
8 (vlevo) Postup při paličkování krajky. Tzv. Pláténková vazba. Zdroj: Vlastní zpracování.

9 (vpravo) Paličkováná krajka, mix krajek z muzea v Nových Hamrech, moderní i historické krajky, stáří neznámé. Zdroj: Vlastní zpracování.

4.3.2.2 Šitá krajka

„V 19. a ve 20. století se krajka šitá jehlou tvořila v západní části Krušných hor, mezi Kraslicemi a Bečovem nad Teplou“ (Vránová, nedatováno). Hlavní rozdíl mezi šitou a paličkovanou krajkou je, z kolika nití a za pomoci jakého náčiní ji krajkářky vytváří. Šitá krajka se na rozdíl od té paličkované tvoří jednou nekonečnou nití provlečenou do jehly, postup výroby je vidět na obrázku 10, krajkářka postupuje tak, že pomocí stehů tvoří tzv. půdnici (výplň). Tato technika se vyvinula z vyšívání. U nás v Čechách vznikaly tyto šité krajky hlavně zejména v oblasti Krušnohoří. Inspirací těchto šitých krajků byly krajky bruselské, kterým se říkalo points a byly zhotovované z hedvábí, nití a pláten (z terénu, 25.5.2024).

Šité krajce se ve spolku Krušnohorská krajka věnují zejména ženy na severu Krušných hor, například v Chomutově dokonce existuje Klub šité krajky. I v muzeu krajky v Nových Hamrech je k vidění několik exemplářů (obrázek 11), které vznikly pod vedením Slávky Brůnové z chomutovského klubu na celospolkovém sympoziu v Abertamech (viz kapitola 4.4.3). Šitá krajka je na výrobu daleko náročnější, proto v minulosti byly tyto krajky považované za cennější a byly i daleko dražší než jejich paličkované příbuzné. (Vránová, 2000, s. 9)

10 (vlevo) Postup při vytváření šité krajky. Zdroj: převzato (Paličkování: Pláténková vazba, nedatováno).

11 (vpravo) Šitá krajka v muzeu v Nových Hamrech. Autorka Slávka Brůnová. Zdroj: Vlastní zpracování.

4.3.3 Prešpány a podvinky

Příruční slovník jazyka českého definuje podvinek jako „na papíru nakreslený vzor, který se navijí na válec při ručním paličkování krajek“ (Hujer et al., 1943). Dnes se však spíše, než že by se kreslily, podvinky na papír tisknou na klasické tiskárně. V začátcích řemesla takto vzorníky pro tvorbu krajek nevypadaly, předlohy se totiž malovaly na takzvané prešpány (viz obrázek 13). Což byla tuhá čtvrtka, zpravidla pokrytá včelím voskem. Mívala hnědou barvu a někdy také bývala podlepena textilií, aby svým majitelům mohla sloužit co nejdéle. V některých případech na prešpánu nebylo nakreslené nic, jen tam byly vypíchané dírkky, podle kterých pak krajkáři paličkovali vláčkové krajky z hlavy. Ve východní Evropě se nepředkreslené prešpány používali jen výjimečně, pro tuto krajku je

typické užití předkreslených vzorů a také velké množství špendlíků (i několik set), které se zapichují po každém prohození nitě. Ačkoli v Krušnohoří se zpravidla paličkovala spíše západoevropská krajka – obchodníci (faktoři), kteří si zde krajky nechávali vyrábět, pocházeli ze západní Evropy, většina přešpánů, které dnes spolek vystavuje v muzeu na sobě vzor předkreslený má (Vránová, 2000, s. 12).

V krajkářských muzeích jsou kromě historických krajek často k vidění i přešpány s původními motivy, které se krajkovaly v Krušných horách, zejména na Nejdecku, Novohamersku a Hornoblatensku. Všechny přešpány, které se do muzea dostanou pečlivě členky spolku ochraňují, ale v minulosti se s nimi tak šetrně podle paní Vránové nejednalo. Když spolek začal přešpány sbírat, měly jeho členky strach, že spoustu vzorů bylo kvůli tomu ztraceno. *„Nejdřív mi bylo líto, že se řada přešpánů spálila, ale čím více jich tady v archivu máme, tím méně mě to mrzí. Řada motivů se na těch přešpánech totiž opakuje“* (rozhovor s paní Vránovou, 25.5.2024). Nejspíš sem tehdy přijížděli zadavatelé a krajkáři od nich tyto přešpány dostávali, pro jednoho zadavatele mohlo pracovat více krajkářských rodin a vyrábět pro něj ty stejné produkty, vysvětluje paní Vránová, jak to s historickými přešpány mohlo být. Ukazuje při tom na pytle plné srolovaných přešpánů, které dostávají od místních. Prý přešpány a krajkářské náčiní dobře hoří, a tak se ve spoustě chalup s těmito materiály zkrátka zatopilo (z terénních poznámek, 25.5.2024). *„Já si jako dítě pamatuji, že jsme toho měli plnou půdu – jako těch krajek, předloh... A jako děti jsme se vždycky do těch krajek navlékly a běhaly jsme po louce jako víly. Ale co se pak s tím vším stalo... To nevím, nejspíš to skončilo v kotly“* (Z terénu, 15.12.2023). Vzpomíná na to, co se dělo s krajkou jedna z místních, jejíž prarodiče v Nových Hamrech krátce po válce koupili dům. Další paličkované výrobky a řemeslné materiály se mohly ale také ztratit úplně jinak, vypráví zase pamětník z Horní Blatné *„Když jsem byl malý, pamatuji si, jak tady v místním muzeu byl nádherný paličkovaný ubrus, ale pak z něj najednou zmizel. A když jsem si jednou šel hrát ke svému kamarádovi, jehož tatínek byl nějaký pohlavár u nás ve městě, viděl jsem ho u nich na stole. On tam vůbec měl zajímavé věci, jako dítě si hrál s historickými meči a tak...“* (z terénu, 4.5.2024)

Dnes už se vzory pro paličkování tisknou na klasický bílý papír (viz obrázek 14), který se pak jako předloha přišpendlí na herduli a krajkářka podle této předlohy paličkuje. Každá paličkářka, se kterou jsem během výzkumu mluvila si tyto předlohy ukládala do velkých desek a měla je systematicky srovnané spolu s dalšími materiály. Většina materiálů, v těchto deskách pocházela z workshopů, které vede paní Vránová. Když jsem se jí ptala, odkud

čerpá inspiraci, říká, že zejména z knih, výstav, a právě i ze starých přešpánů. Většinu těch podvinků i sama vymýšlí a kreslí k nim pro členky spolku předlohy.

Nakreslit podvinek ale není nic jednoduchého, paní Vopalecká mi v muzeu v Horní Blatné vyprávěla, že je jejím snem si také navrhnout svůj vlastní vzor, chtěla by do místního muzea vytvořit paličkovanou krajkou se symbolikou města. Něco podobného, o čem vyprávěl jeden z místních, že kdysi v muzeu viselo. Ptala jsem se jí, zda si takto může paličkárka vytvořit předlohu, podle které se pak bude paličkovat. *„Dá se to, když máte třeba předlohu z knihy a vy chcete udělat něco podobného, nějaký ten podobný vzor. Dá to strašně moc práce, ale pokud člověk chce, tak se mu to povede. Alespoň teda mě to dá strašně moc práce. Marušce Vránové, té ne, ta to má v krvi. My jsme paličkovali, já tam mám ty vzorníky (viz obrázek 13), třeba krajkou z 16. století. Což je úplně úžasný, ona jezdila na různé výstavy, nebo třeba do muzeí, třeba v Belgii. A tam se nemůže fotit a tak dále, takže ona tam ty vzory překreslovala a pak z toho udělala ten podvinek a my jsme to pak zkoušeli na kurzech. Ona je pro mě opravdu taková jako bohyně paličkování“* (z rozhovoru s paní Vopaleckou, 5.5.2024).

Aby krajkářky s předlohou mohly pracovat, je potřeba ji několikanásobně zvětšit a předkreslit si všechny potřebné kroky. Na dvojici obrázku 15 a 16 je vidět jedna a ta samá předloha pro paličkování krušnohorské dečky. Na obrázku 15 je vidět předloha k jedné čtvrtině dečky, která bude mít výsledný tvar, který je zachycen na obrázku 16. U složitějších, či prostorově rozměrnějších krajek se takto často postupuje, že se vytvoří po částech a ty se poté sešijí.

Příklad takové obrovské krajky sešité z mnoha malých částí visí v novohamerském muzeu krajky (viz obrázek 12, 17). K této krajkce se váže zajímavý příběh, který mi vyprávěla paní Vránová. *„Na podzim roku 2006 jsme jako první počinec do našeho právě vznikajícího Občanského sdružení Krušnohorská krajka dostaly pravý poklad. Kufřík plný starých krušnohorských podvinků.“* (z rozhovoru s paní Vránovou, 25.5.2024). Kufřík jim přinesl pán, který se v Nových Hamrech narodil, avšak většinu svého života strávil v Německu. Přešpány patřily jeho ženě, která je celý život pečlivě ochraňovala a snažila se s nimi zacházet tak šetrně, aby se tento její poklad zachoval i pro další generace. Členky spolku se rozhodly, že prvním projektem, který realizují bude obdélníkový ubrus o velikosti 120x190 cm, který je dohromady sešitý ze 42 dílků a dva roky na něm pracovalo 31 krajkářek. *„Ačkoli každá z nás*

průběžně sledovala vývoj celé akce a dopodrobna jsme zkoumaly každý jednotlivý prohoz⁷ na průběžně odevzdávaných dílech ubrusu, výsledek nás všechny naprosto ohromil. Rozdíly mezi jednotlivými částmi zmizely jako mávnutím kouzelného proutku a nebylo rázem možné rozeznat, která z nás, jaký díl paličkovala. Zmizely stopy po sešití a ze skládačky se stal celek, nedělitelný jednolitý kus“ (z popisku pod obrazem v muzeu v Nových Hamrech, 25.5.2024)

A spolek si tohoto ubrusu dodnes nesmírně cení, i proto zabírá v muzeu prominentní místo (viz obrázek 12).

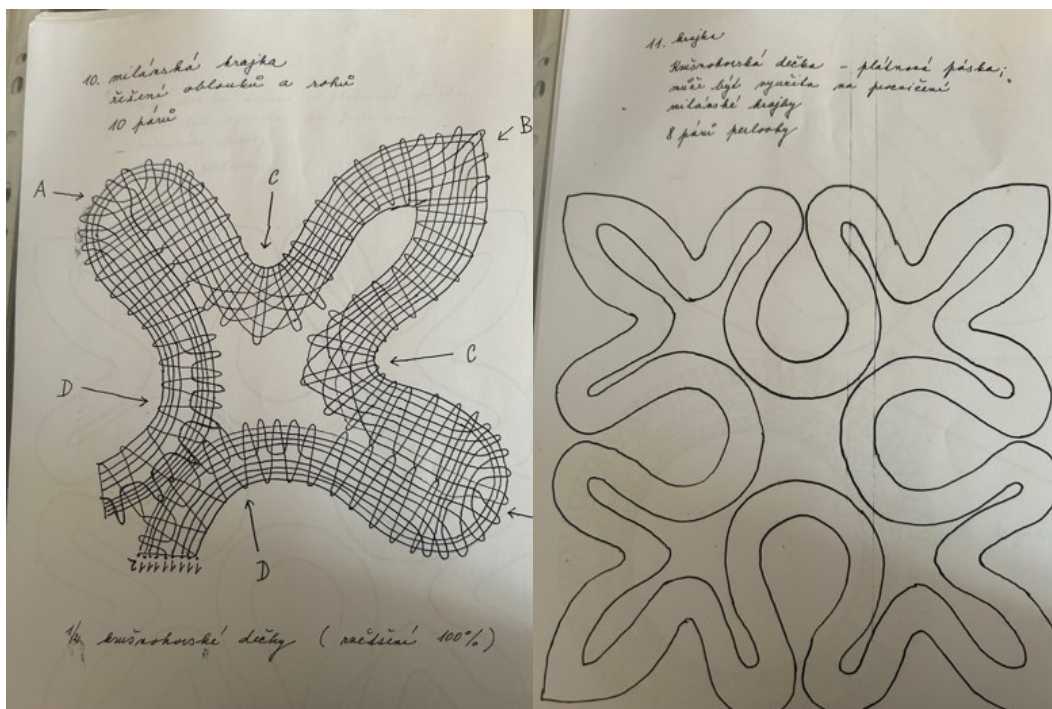
12 Společná krajka v muzeu v Nových Hamrech. Zdroj: Vlastní zpracování.

⁷ Základní krok při paličkování, kdy se „prohodí“ dvě paličky, tedy překříží se dvě nitě, které jsou na paličkách připevněny.

13 (vlevo) Prešpány z 18.-19.století v muzeu v Horní Blatné. Zdroj: Vlastní zpracování.

14 (vlevo) Mix podvinků, ze současnosti (20.-21.století). Zdroj: Vlastní zpracování.

15 (vlevo) Návod na paličkování pocházející z 21.století. Zdroj: Vlastní zpracování. (Autorka návodu paní Marie Vránová).

16 (vpravo) Návod na paličkování pocházející z 21.století. Zdroj: Vlastní zpracování. (Autorka návodu paní Marie Vránová).

17 Společná krajka vznikající mezi lety 2006-2008, muzeum v Nových Hamrech. Zdroj: Vlastní zpracování.

4.3.4 Nitě a materiál na výrobu

Ke zhotovování krajky se nejčastěji používají vlákna přírodní – bavlněná, lněná, nebo hedvábná, někdy krajkářky sáhnou i po pokovované přízi. Ve strojové výrobě se zase velmi často pracuje s umělými vlákny polyesterovými, polyakrylovými, či s elastickými filamenty. Ptala jsem se členek spolku, čím se při výběru barev pro svou krajku řídí a častou odpovědí mi bylo, že jediné kritérium výběru barvy pro krajku je osobní vkus (terénní zápisky, 15.1.2024). Krajkářky na různé vánoční prodejní jarmarky často zhotovují například ozdoby na vánoční stromek, při čemž se nebojí sáhnout ani po syntetických třpytivých nitích. Všeobecně jsou ale u krajkářek nejoblíbenější bílá, či krémová vlákna. Ani krušnohorská krajka nemá žádné barevné podmínky, které by musela splňovat, aby mohla být krušnohorskou nazývána. Historicky se nejčastěji paličkovala právě bílá, či krémová z běleného, nebo neběleného lnu (viz obrázek 18, v popředí nebělená, v pozadí bělená nit'). Dále se pak často využívala k paličkování vlákna z ovčí vlny, z příze z velbloudí srsti, koňské žíně, z kopřivového vlákna a z bavlny. Jedinou výjimkou je krajka nejdecká, která byla velmi specifická a oblíbená. Jednalo se o krajku sametově černou (Neudeker Seidenspitzen) nebo bílou, která byla paličkována z hedvábí (Vránová, 2000, s. 17).

„Dříve se na Nejdecku paličkovala zejména černá hedvábná krajka, pro kterou byly typické vějířky. To už ale dneska nikdo neumí, protože si postup výroby vzaly Sudeťanky

s sebou, když tenkrát odcházely pryč. Tento styl paličkování se dámy ze spolku pokoušely napodobit podle fotografií, ale je to tak těžké, že se to ani Marušce nepovedlo“ (z terénu, 14.12.2023)

18 Nitě na paličkování v muzeu v Nových Hamrech. Zdroj: Vlastní zpracování.

4.4 Spolek Krušnohorská krajka

Spolek Krušnohorská krajka vzniknul v roce 2006 a sdružuje krajkářky napříč celými (českými) Krušnými horami – od Litvínova po Cheb. Ve spolku je zapsaných asi 150 krajkářek a aktivních je z toho zhruba šedesát (=chodí na spolkové akce, na výstavy, jezdí na výlety) (z terénu, 15.1.2024). „Spolek Krušnohorská krajka jsme zakládali v r. 2006, abychom pokračovali v řemesle, které má na Karlovarsku více jak 460letou historii. Dále proto, abychom vystupovali jako organizace, která může být partnerem jiných institucí. To se nám povedlo a tím jsme rozšířili své činnosti – setkávání krajkářek, kurzy paličkování, výstavy, exkurze, a především DOVOLENÉ V ABERTAMECH. [zkráceno]“ (Váňová, 2020).

V rámci tohoto spolku působí mnoho odnoží, jejichž členky se navzájem potkávají. Já v rámci svého výzkumu pracovala zejména v terénu karlovarských krajkářek. Karlovarský spolek Krušnohorská krajka sídlí v krajkářském centru, které je od roku 2021 zřízené na obecním úřadě v Nových Hamrech. Jeho členky se pravidelně setkávají na workshopech, během kterých se učí nové krajkářské postupy, výletech či na společných výstavách. I tato odnož spolku je rozdělena do několika menších skupin, v rámci, kterých jsou spolu členky v užším kontaktu. Já se nejčastěji potkávala se skupinkou z Nových Hamrů, kterou

organizovala právě už tolikrát zmiňovaná paní Vránová. Skupinka pod vedením paní Vránové se pravidelně setkává každé pondělí v Karlových Varech, kde se jeden týden učí nové postupy a druhý týden mají volnou tvorbu. Dále existuje například skupinka krajkářek z Nejdku, které si organizují vlastní setkávání podle svých časových možností – zde setkání probíhají z pravidla jednou za 14 dní. Jednou do měsíce pak tato Karlovarská odnož pořádá setkání pro všechny své členy. Rozdělení do těchto skupinek ale není nějak pevně stanoveno, dámy docházejí na ta setkání, které jim časově nejvíce vyhovují.

Další odnoží spolku Krušnohorská paličkovaná krajka jsou Chebské krajkářky, které vede paní Libuška Fajtllová. Tuto chebskou krajkářku během jejího života učarovala paličkovaná krajka, a když odcházela do důchodu, pustila se do tohoto řemesla naplno a vzdělávala se u našich předních krajkářek. *„V Chebu k ní brzy začaly docházet další a další zájemkyně, které se chtěly této ruční práci naučit, a jejich počet postupem času narůstal. Za posledních 20 let se pod vedením Libuše Fajtllové učilo více jak 40 žen. Paličkované krajky prezentují pod názvem Chebské krajkářky a spolupráci utužují i s krajkářkami ze sousedního Německa. Libuše Fajtllová patří v oboru paličkování k místní špičce a je spoluzakladatelkou Spolku Krušnohorská krajka“* (Šíma, 2022).

Mimo tyto dvě odnože působí spolek Krušnohorská krajka také v již zmiňovaném Chomutově, kde se krajkářky v Klubu šité krajky věnují zejména výrobě šitých krajk.

4.4.1 Organizace OIDFA

Při institucionalizaci krajkářských spolků napříč celým světem hraje důležitou roli mezinárodní organizace OIDFA, která těmto spolkům poskytuje odborné znalosti a přístup k mezinárodní síti krajkářů. Organizace OIDFA, v originále Organisation Internationale de la Dentelle au Fuseau et à l'Aiguille (mezinárodní organizace paličkované a šité krajky), je mezinárodní nezisková organizace, která se stará o podporu a propagaci tradičních krajkářských technik, zejména té paličkované a šité. Byla založena v roce 1982 ve Francii, a dnes sdružuje krajkáře a krajkářky z celého světa (Organization Information, Nedatováno). Cílem této organizace je zachovat a rozvíjet krajkářské techniky prostřednictvím různorodých aktivit, projektů, online kurzů a konferencí. Organizace se také tuto tradici snaží zprostředkovat mladé generaci. Zájemcům o krajkářství nabízí různá stipendia a podporu. OIDFA také organizuje každé dva roky mezinárodní kongresy, které slouží jako platforma pro výměnu znalostí a zkušeností mezi krajkáři. OIDFA kongres proběhnul v roce

2004 i v Praze. Dále organizace vydává různé publikace, včetně časopisů a knih (Organization Information, Nedatováno).

4.4.2 Krajkářské školičky

Krajkovat se díky aktivitám sdružení Krušnohorská krajka může naučit každý, kdo o to má zájem. Podmínkou dokonce ani není to, aby zájemce vlastnil potřebné náčiní. V archivu paličkované krajky v Nových Hamrech mají několik náhradních herdulí i paliček pro případné zájemkyně na vypůjčení (z rozhovoru s paní Vránovou, 25.5.2024).

Členky spolku rovněž pořádají pro nové zájemkyně různé kurzy paličkování. Například letos probíhala v Ostrově nad Ohří Škola paličkování. *„Všechny pomůcky k tomuto krásnému řemeslu máme ... tj. herdule, stojánky, paličky, špendlíky, háčky, a dokonce i speciální nůžky na stříhání. Začneme trochou historie a seznámením s literaturou krajkování, která bude k dispozici“* (Škola paličkování, nedatováno).

A paličkování se v roce 2020 učilo i na zájmovém kroužku pro děti na jedné místní základní škole v Novém Sedle, kde pro zájemce vedla kroužek jedna ze členek spolku. *„Ve skupince jsou dívky, které se učí paličkovat ...některé prvním, jiné již třetím rokem. Výuka probíhá jedenkrát za dva týdny a na herdulích se dařilo paličkovat květinu, andílka, srdíčko. Drobnosti, ale technicky velmi zdařilé“* (Kubátová, 2020).

V rámci řemesla se ale také vzdělávají i zkušenější krajkářky, které se na workshopech učí nové a nové složitější postupy. Paličkovat se může naučit každý, kdo o to má zájem *„Základem je chuť učit se a cvičit to“* (z terénních poznámek, 15.1.2024).

Dnes je možné se na české straně Krušných hor učit paličkovat pouze v zájmových kroužcích, žádná státní škola pro výuku paličkované krajky není, ale nebylo tomu tak vždy. Dříve existovaly i školy, kam docházely (zejména) dívky, které se chtěly zdokonalit v technice. *„Do krajkářských škol chodily většinou dívky odpoledne po skončení výuky na základní škole“* (Vránová, 2000, s. 24). Na začátku 19.století existovaly v Krušných horách tři krajkářské školy – v Jáchymově, v Kraslicích a v Lokti (Vránová, 2000, s. 22). V době vzniku Československa jich dokonce bylo šestnáct a před druhou světovou válkou v roce 1936 dokonce 25. Po válce ale většina těchto škol nebyla obnovena. Jen v roce 1969 byla otevřena v Chomutově jedna krajkářská škola, která však existovala pouze do poloviny devadesátých let (Vránová, 2000, s. 24).

4.4.3 Krajkářská sympozia

Dalším společným každoročním celospolkovým setkáním je krajkářské sympozium, které pravidelně probíhá v jedné z krušnohorských vesnic, v Abertamech. Krajkářské sympozium se vždy koná na nějaké téma a členky spolku po dobu 5 dní na zadané téma paličkují krajky. V závěru sympozia pak probíhá veřejná výstava, na které jsou výtvořky účastnic prezentovány. Řada krajkářek do spolku právě díky této výstavě vstoupila a řemeslu se začala věnovat (z terénu, 15.1.2024). *„Já jsem začala paličkovat v Ostrově. Já jsem chodila na řemesla. A to byly řemesla pro dospělé, kde jsme se učili drátkovat, plést košíky, batikovat... Mezitím bylo právě i to paličkování. Takže záleželo na každé té žačce, co si jako vybere. No tak jsem začala právě paličkovat. Ale to úplně jakoby nedopadlo. Protože ta lektorka to úplně sama neuměla. Takové ty základní věci – kdy se kroutí, kdy se navazuje a takové věci, že ona často koukala do knížky. Neměla to jakoby v krvi. No, takže tím pádem, když jsem nevěděla, jak s tím naložit, tak mi to nebavilo. Takže jsem toho zanechala. A pak právě spolek Krušnohorská krajka dělá každý rok v Abertamech, takový seminář, týdenní, kde se vyučují nové techniky. A oni vždycky v pátek za ten týden ty svoje práce vystavovali. Tak já že se tam půjdu podívat. A na základě toho jsem se s nimi domluvila, že bych začala chodit právě k té Maruše Vránové do školičky. A ona je velice trpělivá, je to kantorka, dneska v důchodu, takže vysvětlila všechno úplně... Já nevím, já tu Marušku mám úplně jako bohyni paličkování. Protože ona je opravdu senzační“* (z rozhovoru s paní Vopaleckou, 5.5.2024).

První krajkářské sympozium se pořádalo v roce 2009 v Abertamech. Spolek při pořádání tohoto sympozia úzce spolupracoval s místním obecním úřadem, který jim poskytl nejen materiální zázemí, ale také finanční pomoc. Prvního sympozia se účastnily členky spolku z celého Karlovarského kraje (Aš, Cheb, Horní Blatná, Kynšperk nad Ohří...), ale také ze sousedního Německa (Klingenthal, Annaberg, Drážďany...). Spolu s krajkářkami se sympozia účastnili i řezbáři, kteří pak byli přítomni i na dalších společných sympoziích. (Váňová, 2020)

Řezbářsko-krajkářská sympozia vždy provázelo jedno společné téma, na jehož motivy pak umělci zhotovovali svá díla. V roce 2011 se například krajkovaly vsadky do společenských rukavic. Při výběru tohoto tématu se pořadatelé inspirovali místní historií. Abertamy bývaly, až do zániku zdejší továrny v roce 1998, známé pro svůj rukavičkářský průmysl, jehož výrobky byly exportovány do celého světa. *„Naše nazdobené rukavice byly při slavnostním ukončení předány městu Abertamy jako část expozice do připravovaného*

muzea spolu s paličkovanou dečkou“ (Váňová, 2020). Dalším společným tématem pak například v roce 2012 byl umělecký styl Art-deco. Rok 2013 zase provádělo motto: „Na špuličce nitečka, z té nitečky kraječka. Kraječku již máme, kam my si jí dáme? Dáme si jí na dřevo, aby jeho krása vynikla, s přírodou se spojila a v chomutovském muzeu se předvedla.“ (Váňová, 2020). V tomto roce krajkářky úzce spolupracovaly s řezbáři a krajky umísťovaly na odřezky z jejich soch. Následujícím tématem pro rok 2013-2014 byly Stříbrné Krušné hory a krajkářky v tomto období vyráběly krajky, ve kterých hlavní roli hrály stříbrné nitě, které měly být upomínkou na místní stříbrné doly a také na historii řemesla. (viz. kapitola 4.5). Další roky se pak paličkovali ozdoby a vsadky na polštářky, klobouky, členky nebo například spony do vlasů (Váňová, 2020).

Ale ani tato sympozia, stejně jako krajkářská setkání během roku, nejsou jen o paličkování. *„V Abertamské boudě, kde jsme vždy ubytované, večer ještě doděláváme své výrobky, nebo si pouštíme filmy z předešlých let a vždy se srdečně zasmějeme. V Abertamech se nám líbí, na pobyt se těšíme, pustíme všechny starosti všedního života z hlavy. Poznáváme místní přírodu a zajímavosti při vycházkách do okolí, historii a hory. Je zde stále co objevovat“ (Váňová, 2020).*

Skrze výstavy, na kterých jsou prezentována díla vzniknuvší na sympoziích, se snaží krajkářský spolek seznámit místní obyvatele s paličkovanou krajkou i svým působením. *„Ručně paličkované krajky mají stále svoji hodnotu a velmi důležité je i to, že jsme se dostali již do povědomí obyvatel celého Karlovarského kraje. Z toho máme opravdu radost“ (Váňová, 2020).*

4.4.4 Výstavy

Krajkářky tedy pravidelně pořádají i výstavy, na kterých veřejnost seznamují se svou činností a se svými výtvary. Výstavy probíhají na různých místech Krušných hor a vystavují se na nich většinou krajky, které spolek aktuálně paličkoval na zadané téma. Pořádají se například vánoční výstavy, velikonoční výstavy. Mezi místními zpočátku zájem o výstavy moc nebyl. *„Když jsme slavnostně vystavovaly krušnohorskou krajkou tady u nás v kině, moc místních se nepřišlo podívat. Oni k tomu nemají úplně tu vazbu“ (z rozhovoru s paní Vopaleckou, 5.5.2024). Ale postupně se to prý lepší.*

Krajky, které na tyto výstavy (i jindy) vzniknou, si krajkářky většinou nenechávají. Některé z nich putují do stálých muzejních expozic, jiné například zdobí novohamerskou obřadní síň. *„Krajkované obrazy nám tady zdobí tuhle místnost, kde dneska paličkujeme, ale*

když je svatba, tak je to tady jako obřadní síň. Máme i takovou krajkovanou dečku, na které jsou v krabičce položeny snubní prstýnky“ (z terénu, 25.5.2024).

Mnoho krajek rozdají členky spolku jako dárky. *„Tu krajku často paličkujeme jako dárky, většinou si to nenecháváme. Vždycky pro někoho. Pro známé“ (z terénu, 14.12.2023).* Avšak ne každého takovýto dárek potěší. *„No já jsem to dřív paličkovala jako dárky pro místní jubilanty. Když jsme jim šli přát z města, tak dostaly takové přáníčko a zepředu tam byl krajkový obrázek. Ale jednou jsme šli přát jedné Němce, která tady žije a ta se urazila, když jsem jí to přáníčko s tou krajkou dávala. Že prý je to selbstgebastelt“⁸ Vůbec ale nevím, proč se jí to nelíbilo“ (z rozhovoru s paní Vránovou, 5.5.2024).* Ptala jsem se, zda by to nemohlo být třeba tím, že si místní krajkářky „přivlastnily“ sudetské řemeslo. Paní Vránová se na touto mou úvahou sice dlouho zamýšlela, ale pak mi odpověděla, že si myslí, že spíš ne (z rozhovoru s paní Vopaleckou, 5.5.2024).

4.4.5 Zájezdy pro členky

Další společnou aktivitou, kterou pro své členky spolek pořádá, jsou zájezdy. Členky spolku navštěvují krajkářská muzea, výstavy a konference, zejména v sousedním Sasku, kde je krajkářské řemeslo hluboce zakořeněné v místní kultuře. Během těchto zájezdů mají členky také možnost se setkat s místními odborníky, protože jazyk zde zpravidla nebývá překážkou. Mnoho místních občanů totiž mluví německy velmi plynule.

Zájezdy ale nejsou pouze vzdělávací, jsou také společenskou událostí, která posiluje soudržnost spolku a umožňuje svým členkám navázat nová přátelství a sdílet své zážitky a zkušenosti v rámci skupiny. Kromě Saského regionu spolek organizuje i cesty do dalších krajkářských oblastí. Krajkářky ale v rámci výletů navštěvují i své kolegyně ze spolku, kdy například chebské krajkářky jedou navštívit své kolegyně do Nových Hamrů a podobně. Výlety jsou vždy dokumentovány a vychází o nich článek na spolkovém webu.

4.5 Historie řemesla od 16. do 21.století

Na českou stranu Krušných hor se tedy paličkováná krajka dostala ze sousedního německého Saska. V celé Krušnohorské oblasti tedy muži pracovali v dolech a jejich ženy přispívaly do rodinného rozpočtu tím, že tkaly nejprve prýmky a později i paličkovaly, či šily krajky (Vránová, 2000). Ve chvíli, kdy byly rudné žíly vytěžené, rodiny zůstaly bez

⁸ Hanlivý německý výraz označující nepovedené rukodělné výrobky, překládaný jako „podomácku slepený“, nebo „zpytlíkováný“

důležitého příjmu pramenícího z mužovy výplaty. Z paličkování se tak postupně stal důležitý způsob obživy, kterému se věnovaly celé rodiny, včetně mužů, dětí a nejstarších členů domácnosti. „*Děti musely po návratu ze školy upaličkovat kus krajky a pak si teprve mohly jít hrát*“ (Vránová, nedatováno).

Krajky se zde vyráběly zpravidla jen na prodej, nepaličkovaly se jako výbava pro nastávající nevěsty, ani si s nimi místní nezdobily své šaty, či kroje, jak tomu bylo například na Slovensku. „*Krajky z českého Krušnohoří se vyvážely do Německa, do západní Evropy, do Itálie a později i do USA*“ (Vránová, nedatováno).

Krajkářství nepatřilo mezi cechovní řemesla a krajkáři nepotřebovali výuční listy. „*Paličkovat se naučili děti již v předškolním věku od svých matek a babiček*“ (Vránová, nedatováno). Později, v 19. století zde vznikaly krajkářské školy, kam (zejména) dívky docházely po vyučování, aby se v řemesle zlepšily. Ve stejné době ale také začaly vznikat krajkovací stroje, které dokázaly vyrábět krajku skoro tak krásnou a složitou jako zhotovovaly krajkářky. Krajkovacímu stroji to ale trvalo na rozdíl od řemeslnic jen zlomek času. A tak řada krajkářských rodin vyměnila domácí výrobu za práci ve fabrikách. Významným faktorem bylo také to, že krajkáři nebyli moc dobře za svou práci placeni. Přesto ale krajkářských rodin v kraji stále bylo dost.

Další rány krušnohorské krajkářství dostalo v průběhu dvou světových válek. A po té druhé skončila domácí výroba v Čechách i v Sasku. „*Po odsunu většiny německého obyvatelstva zůstalo v českém Krušnohoří ruční paličkování krajek pouze individuální zálibou některých žen*“ (Vránová, 2000, s. 22).

Krajkářský spolek Krušnohorská krajka vzniknul na začátku nového tisíciletí. Mezitím, co byly vystěhovány původní němečtí obyvatelé a vzniknul spolek uběhla velmi dlouhá doba, po kterou se o paličkování krajce moc nemluvilo. Nejdřív zřejmě hlavně proto, že po válce bylo vše německé považované za odpudivé a později zkrátka proto, že se v rodinách, které sem po odsunu přišly nepaličkovalo (z terénu, 15.1.2024).

4.5.1 Historie krajky očima krajkářského spolku

Historie byla pro většinu členek spolku, se kterými jsem mluvila velmi důležitým tématem. Krajkářky často současný stav řemesla srovnávaly se stavem minulým, nejprve mi vyprávěly o tom, jak to bylo dříve a až později se vztahovaly k současné situaci. Sami aktérky často mluvily o tom, že navazují na určitou tradici. O důležitosti propojení s minulostí při konstruování tradic hovoří i Hobsbawm (1983). Aktéři podle něj často mají

představu, že svým jednáním navazují na něco velice starého, skoro až prastarého, v tomto případě krajkářský spolek podle jejich vlastních slov navazuje na tradici ze 16.století (O nás, nedatováno) Minulost si členky velmi často připomínají ať už slovně na svých kurzech, nebo tím, jaké druhy paliček vytváří. A ve vztahu k minulosti se velmi často prezentují i před veřejností. Například jedna ze členek vydává historické práce o zdejších paličkování, a i na svých stránkách na minulost tohoto řemesla odkazují a prohlašují, že navazují na tradici ze 16.století: „Členky spolku chtějí na tuto tradici navázat a toto prastaré řemeslo v této oblasti zachovat a znovu oživit“ (O nás, nedatováno). Navazují na tradici někoho, s kým toho moc, kromě bydliště, nemají společného. Ženy ve spolku nejsou ženami v domácnosti, jejich manželé pravděpodobně nerubají v dolech, přesto mají pocit, že navazují na konání těchto „Sudetáček“, jak své předchůdkyně nazývají. Představu o tradici konstruují skrze to, že si například uchovávají historické náčiní, které vystavují v muzeích (toto náčiní se ale zpravidla neliší od náčiní používaného k paličkování jinde ve světě), rekonstruují historické krajky, nebo sepisují publikace o historii řemesla. Tímto svým konáním utvářejí představu o kontinuitě, na kterou navazují.

Historii krajkářského řemesla, minimálně tedy v karlovarské části spolku, sepisuje a zkoumá pouze paní Vránová. Skrze své texty, vyprávění a popisné cedule v muzeích tak utváří v kraji i ve spolku představy o místní minulosti krajkářství. Při svém výzkumu jsem se zamýšlela nad tím, zda si paní Vránová historii vytváří sama. Konstruuje totiž příběh o krajkování na základě selektivního výběru těch pramenů, které posilují představy o starobylosti řemesla v regionu, a tedy i o tom, že paličkování je v krušných horách „tradici“. Do badatelské práce se pustila zejména díky své zálibě v paličkování a zájmu tuto tradici v kraji obnovit. Články, které píše jsou tedy ze své podstaty selektivní a může u nich být problematická kritika pramenů. Nicméně tyto články a její badatelská práce jsou pro spolek velice důležité, protože se skrze ně formuje představa o „tradici“.

Tradice nemusí nutně pocházet z dávné minulosti, ale může být vytvořena i v současnosti. I když je nová (nebývá straší, než dvě stě let) je často vnímána jako něco, co existuje už dlouho (Hobsbawm, 1983). Taková tradice je pak považována za klíčovou součást identity určité skupiny lidí (například národa, kmene, nebo spolku). Tím, že se nová tradice propojuje s představou o dávné, i když ne zcela jasné minulosti, získává pro danou skupinu hlubší význam a zakotvuje se v jejich historickém povědomí (Kandert, 1999, s. 199).

4.5.2 Osobnost Barbary Uttmann

Traduje se, že paličkovanou krajku do Krušnohoří přinesla Barbara Uttmann (někdy psáno jako Uthmanová), rozená Elterlein, která se provdala za báňského podnikatele a majitele dolu v Annaberku, někdy okolo roku 1561 (Vránová, 2000, s. 4). K příběhu, jak se krajka dostala do Krušnohoří se váže několik pověstí, některé prameny dokonce uvádějí, že Uttmann paličkování vymyslela sama. Nejznámější je ale pověra o tom, že Barbara poskytla přístřeší jedné dívce z Brabantska, která jí z vděčnosti naučila paličkovat. To je však jenom pověst, co je písemně podložené, je to, že Barbara Uttmann podstatně přispěla k rozšíření řemesla v Krušných horách. Celý svůj život čile podnikala a v roce 1571 dokonce zaměstnávala ve své výrobě 900 žen (Vránová, 2000, s. 11). Místní paličkárky na ni dodnes vzpomínají s láskou a úctou. Zejména tedy na německé straně hor. Vznikají o ní knihy i filmy, a dokonce zde má i v Annabergu na náměstí svou sochu.

4.6 Krajkáři a krajkářky, aneb kdo paličkuje a kdo paličkoval

Z počátku bylo krajkování doménou zejména žen, manželek horníků, které prodejem krajky přispívali do rodinného rozpočtu. *„Pokud si žena dobře zorganizovala domácí práce a péči o děti, mohla se paličkování věnovat mnoho hodin denně“* (Vránová, 2000, s. 12). V zimních měsících ale krajkovaly celé rodiny – dokonce i dělníci a lesníci, kteří v zimě neměli práci. Když se poté začaly zavírat rudné doly, paličkovali naplno i muži (Vránová, 2000, s. 12).

V minulosti byla tato činnost primárně výdělečnou aktivitou, která často zajišťovala příjem pro rodiny. Z tohoto důvodu nebyla práce vnímána jako výrazně genderově specifická, přesto ženy měly v této oblasti převahu, jelikož muži se jí nevěnovali po celý rok. *„Při domácí výrobě krajek panovala v pracovním procesu rovnost mezi mužem a ženou, nebo spíše významnější místo náleželo ženě“* (Vránová, 2000, s. 13) Dnes je paličkování spíše doménou krušnohorských žen. Ve spolku Krušnohorská krajka žádný muž není. Ale v jiných spolcích by muži prý být měli. *„Takže byla tady paní z časopisu Kreativ a viděla, že tedy paličkuji, tak řikala, že právě tam měli muže, který paličkoval a byl to poměrně mladý člověk. A právě ho uvedli v tom časopise. Takže existuje i dnes MUŽ, který paličkuje“* (z rozhovoru s paní Vopaleckou, 5.5.2024).

I při prvním setkání se spolkem, které proběhlo u příležitosti vánočního jarmarku jsme se k tématu mužů paličkářů dostaly. *“Protože jedním z přihlížejících byl i muž, dostaly jsme se k tématu mužů krajkářů. Dámy mi potvrdily mou domněnku, že v jejich spolku žádný muž*

není, ale v jiných spolcích by prý muži měli působit – žádného ale osobně neznají. A jedna z dam mi muže krajkáře ukazovala na fotce v tematickém časopise, který měla před sebou na stole a který byl plný krajkářských postupů“ (z terénních poznámek, 14.12.2023).

Absence mužů v krajkářském spolku je do velké míry způsobena tím, že krajka se už dnes nevyrábí kvůli výdělku. V regionu je dnes daleko více pracovních možností, otevírají se zde nové továrny a zdejší lidé často jezdí za výdělkem za hranice do Saska. Paličkování tak dneska zůstává pro krajkářky jen koníčkem. Ženy si na kurzy, které pro ně spolek pořádá chodí spíše odpočinout (z terénních poznámek, 15.1.2024). Kurz je veden ve velmi přátelské atmosféře, dámy si zpravidla uvaří kávu, nebo třeba čaj, některé členky donesou domácí pečivo a pak se paličkuje a povídá.

Ačkoli u paličkování se zase tolik povídat nedá, jak se mi několikrát potvrdilo, paličkování totiž vyžaduje soustředění a trpělivost. Takže během kurzů je většinou slyšet jen cvakání paliček, které ženy při paličkování přehazují. Ale často se během kurzů také prý nasmějí (z terénu, 25.5.2024).

To, kdo se v minulosti věnoval paličkování neurčoval, gender, ani věk. Lidé paličkovaly do vysokého věku. *„Když už se řešilo téma krajky a toho, jak náročné řemeslo je to na oči, dámy mi začaly vyprávět, jak to bylo dřív. Že ony nemohou paličkovat bez dioptrických brýlí, ale že dřív se paličkovalo jen za světla petrolejky během večerů a že s tím řemeslnice neměly nejmenší problém. Na to konto jedna z dam dodala, že je to tím, jak máme zkažené oči od televize a mobilních telefonů“ (z terénních poznámek, 14.12.2024)* Avšak, jak už jsem zmiňovala výše, často paličkovaly i děti (viz obrázek 19) a po návratu domů ze školy musely nejprve upaličkovat kus metrové krajky a pak až si mohly jít hrát.

19 Krajkovali všichni, malé děti nevyjímaje. Fotografie z pochází cca z počátku 20. století. Zdroj: převzato (Vránová, 2004, s. 24)

4.7 Krušnohorská krajka v muzeích a archivu

Muzea pro antropology a antropologii byla vždy klíčovými dějišti. Muzea a všelijaké sbírky lidé vytvářeli odnepaměti, avšak s příchodem osvícenství a kolonizačních snah se tato činnost rozvinula v největší možné míře. A právě s intenzivní sbírkotvornou činností je spojena i proto-antropologie. Vědci tehdy toužili lidem prezentovat exotické a orientální, snažili se ale také uchovat materiální doklady nativních kultur. Donátoři, kteří do muzeí přispívali byli cestovatelé, misionáři, a právě i antropologové. Avšak podoba muzeí podléhala evropské hegemonii. Hlas lidí – aktérů, o kterých se psalo, jejichž předměty a fotografie byly vystavovány zůstával nevyslyšen. A to až do poslední třetiny dvacátého století (Zandlová, 2015, s. 187). V 19. a velké části 20. století byla muzea hlavně místem, kde se představovala idea národního státu a jeho nadvlády. V poslední třetině 20. století však začala procházet „krizí reprezentace“, kdy se začaly zpochybňovat způsoby vystavování, autorita, moc a odpovědnost (Macdonald, 1997, s.161). Díky mnoha obrátům, které v této době nastaly, dostaly aktéři právo na podobě výstav, které o nich vznikají spolupracovat, ba co dokonce, začali i výstavy sami vytvářet.

Výstavy odkazující k historii paličkování jsou roztroušené nejen v rámci celého Karlovarského kraje, ale alespoň jednu paličkovanou krajku může pozorný divák (prý) objevit skoro v každém regionálním muzeu napříč celými Krušnými horami. Ale vždy tak tomu nebylo, alespoň ne na území českých Krušných hor. V sousedním německém Annaberku⁹ existuje regionální muzeum Erzgebirgsmuseum, které jsem také navštívila, ne však v rámci výzkumu, ve kterém se vystavuje krušnohorská krajka už od roku 1887 (Erzgebirgsmuseum, Nedatováno). Oblast Annabergu je totiž také bájným rodištěm této „krušnohorské“ krajky. *Výroba krajky vůbec jest velmi úzce spjata s dobou renesanční. U nás se vyskytlo domnění, že naše krajkářství jest původu domácího, slovanského, po případě orientálního. Mezi lidem v Krušnohoří uvádí se za původkyni Barbora Uttmanová, kterou lid obestřel legendární úctou a která r. 1556 z Flander přinesla krajkářské umění do Annaberku* (Spálová, 1934, s. 33). A skutečně, když porovnám místní muzeum s muzei na české straně hor, krajce zde bylo věnováno daleko více prostoru a nebyla jen jakýmsi „doplňkem“ k místní historii.

To, že dlouhou dobu paličkované krajky v českých krušnohorských muzeích chyběly bylo podle paní Marie Vránové zapříčiněno zejména tím, že paličkování se v Krušných

⁹ Zde používám počeštěný název města – v němčině se městu říká Annaberg

horách věnovaly původně skoro výhradně německy mluvící rodiny. Paní Vránová mi dokonce vyprávěla, že se v česky psaných sbornících zmiňujících se o krajce ta krušnohorská často shrnovala slovy „dělaly ji Němky pro peníze“ (z rozhovoru s paní Vránovou, 25.5.2024). A to bylo všechno. Pravda je, že noví obyvatelé, kteří se do Sudetenlandu stěhovali po druhé světové válce mohli jen těžko chtít slyšet o řemesle, které provozovali lidé, jež v jejich očích mohli za všechna ta neštěstí, které je, jako Čechy, dlouhá léta sužovala. Ačkoli byla po druhé světové válce většina německy mluvících obyvatel po válce odsunuta, několik paličkářek v regionu přeci zůstalo. Avšak ty si paličkovaly jen doma ve volném čase, pro vlastní užitek a své řemeslo dál nepředávaly (z rozhovoru s paní Vránovou, 15.1.2024).

Postupem času se vztahy ale s německy s německy mluvícím paličkářkám proměnily. Změna přišla spolu se založením spolku Krušnohorská krajka, jehož členky se svými saskými kolegy aktivně spolupracují, jezdí na společné akce a pořádají setkání. Akcí, na které se setkávají krajkářky z obou stran Krušných hor jsou například dny paličkování, na které české krajkářky pořádají zájezdy do Annaberku (Váňová, 2022). Spolek ale také spolupracuje na různých mezinárodních projektech. V roce 2014 se díky německé firmě vyrábějící nitě mohla zapojit do projektu, jehož cílem bylo vytvořit obrovskou společnou krajku tvořenou paličkovanými „kachelen“, čtverci, kachlíky (viz obrázek 20). Jaký motiv na kachlíku bude vytvořen záleželo jen na představitosti krajkářů. *„Paličkářky z našeho spolku tato výzva zaujala. Ve spolupráci OSKK, Chomutovskou sekci a Partnerským spolkem Litvínov se za tři měsíce (od 07/2014) od vyhlášení akce podařilo upaličkovat přes 100 „KACHLÍ“, které byly do Oederanu zatím doručeny. Pro velký zájem krajkářek vidět Kachle hotové PhDr. Marie Svačinová z Partnerského spolku z Litvínova připravila zájezd se zajímavým programem“* (Kubátová, 2014)

Krajkářství tak opět překračuje národní i státní hranice a překonává jazykové bariéry. Největším pojícím prvkem je pak pravděpodobně to, že jak české, tak saské krajkářky svádí dohromady společná minulost, na kterou obě strany chtějí svou tvorbou a působením navázat. Umění paličkování krajky, aniž by bralo zřetel na národní rozdíly, propojuje dva regiony, které byly po válkách násilně rozděleny.

To, že se paličkováná krajka dnes nenachází pouze v muzeích na německé straně hor, ale je vystavována i na té české, je z velké části právě díky činnosti spolku Krušnohorská krajka. Já jsem v rámci svého výzkumu navštívila celkem tři muzea na území Karlovarského kraje, ve kterých jsem hledala stopy po sněhobílých krajkováných dečkách, ubrusech a vsadkách do polštářů.

20 Společný česko-německý paličkovaný projekt. Rok 2014. Zdroj: Převzato (Kubátová, 2014).

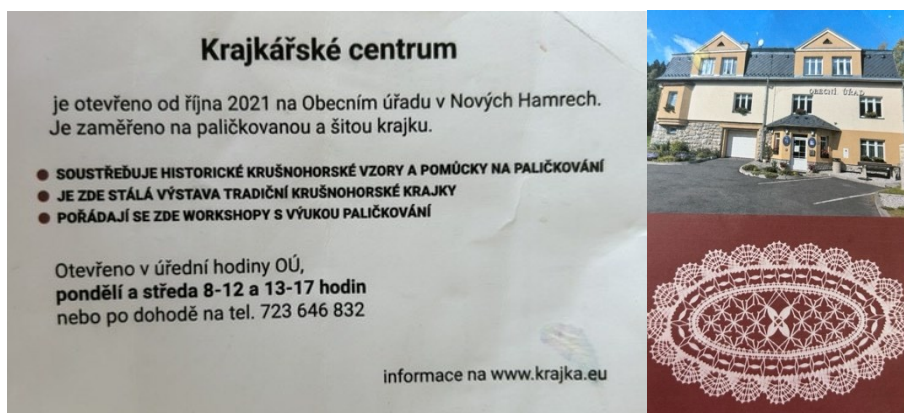
4.7.1 Muzeum v Nových Hamrech

Muzeum v Nových Hamrech je jediné muzeum věnující se paličkování krajek, které v karlovarském regionu je. Původně to však měla být jen krátkodobá výstava na nově otevřeném obecním úřadě. Postupem času se však díky přičinění členek spolku, zejména paní Vránové, z výstavy stalo muzeum. Výstavní prostor zabírá jednu místnost a ve druhé místnosti je pak archiv (viz kapitola 4.7.2 Archiv krajek a přešpánů). Muzeum není velké, ale o to více krajek je zde vystavováno. Muzeum, včetně popisek a doprovodných komentářů vytvořila právě paní Vránová, která vybírala i krajky zde vystavované. Ptala jsem se ji tedy, jak dané krajky vybírá – jaké jsou podmínky pro to, aby mohla být krajka vystavena.

Krajky do muzea prý nosí místní, protože se krajkovalo v každé chalupě mívají starousedlíci materiály k výrobě i samotné krajky schované někde na půdách (za podmínky, že to nespálili – viz kapitola 4.3.3). Často jim tak lidé nosí krajky, které objeví, když třeba vyklízejí domy a chalupy po rodičích a donesou to některé člence spolku, protože ví, že paličkuje. Krajka se poté restauruje, archivuje, vystavuje, nebo se podle ní zhotoví kopie, která se vystavuje. Jedinou podmínkou prý je, aby krajku donesl někdo z místních, někdo z okolní chalupy (z terénu, 25.5.2024).

Krajky, které zde byly vystavovány většinou nebyly opatřeny popisnými štítky. Když už u nějaké byl, bylo na něm napsáno, kdo artefakt do muzea věnoval a kdy. U krajek, které zhotovovaly krajkářky ze spolku zase na cedulce stálo, kdo krajku vyrobil. Absence popisů vyplývá z problematického určení původu a stáří krajek. S jistotou lze prý jen potvrdit, že vzory na krajkách zde vystavovaných pocházejí z období od konce 19. století, do 60. let století dvacátého. Na pozvánce do muzea stojí, že „*Soustřeďuje historické krušnohorské*

vzory a pomůcky na paličkování. Je zde stálá výstava tradiční Krušnohorské krajky. A pořádají se zde workshopy s výukou paličkování“ (Pozvánka do muzea, nedatováno, viz obrázky 17 A a 17 B).

21 A (vlevo) Pozvánka do krajčářského centra – zadní strana. Nedatováno. Zdroj: Vlastní zpracování.

21 B A (vpravo) Pozvánka do krajčářského centra – zadní strana. Nedatováno. Zdroj: Vlastní zpracování

4.7.2 Archiv krajek a přešpánů

„Tady v archivu máme krajky, které nám lidi nosí. No do toho roku 2021 jsme je měly různě poschovávané na půdách a tak. A teď jsme sem nakoupili krabice, ve kterých je skladujeme. Teď zrovna mi sem paní ze vsi donesla tašku krajek. Byly teda v hrozném stavu, ani jsem si nemyslela, že to půjde zachránit. Ale vyprala jsem je, naškrobila a vypadají zase hezky. No a pak ty krajky uložíš do krabiček a dáš k nim popisky“ (z rozhovoru s paní Vránovou, 25.5.2024). Popisky u krajek však odhadují jejich stáří jen zhruba, protože není vždy snadné určit, z. jakého období krajka pochází. Na popisku také stojí, kdo a kdy krajku muzeu daroval a odkud pochází (viz obrázek 22).

22 Archivovaná krajka. Stáří krajky neznámé (zřejmě 20.století). Zdroj: Vlastní zpracování.

4.7.3 Muzeum v Horní Blatné

V muzeu v Nových Hamrech se vystavuje tedy jen krajka a artefakty s ní spojené. Naopak v muzeu v Horní Blatné, ve kterém jsem navštívila paní Vopaleckou je od všeho kousek a představuje klasickou Foucaultovskou heterotopii, tedy dislokované místo, na kterém se spolu potkávají věci vytržené ze svých prostředí a významů tvořící tak významy naprosto jiné (viz obrázek 23 B). Krajkářskému řemeslu zde byla věnována jedna výstavní skříň, ale další artefakty upomínající na toto řemeslo (jako herdule a krajkované obrazy) byly rozstrkány i všude jinde po místnostech. Ve vitríně bylo k vidění několik přešpánů.

Do muzea prý moc místních nechodí, když tam někdo zavítá, většinou je to přespolní výletník. Místní prý k řemeslu nemají takový vztah. Muzejnice míní, že je to způsobené zejména tím, že krajkářskou tradici přerušil odsun Němců po válce. A že lidé, kteří zde žijí teď ke kraji takový vztah nemají, protože jejich babičky, ani maminky nekrajkovaly. Ptala jsem se jí tedy, co podle ní zakládá tradici, a prý je to přesně „toto mezigenerační předávání.“ Paní Vopalecká, rozená Paličková, se už sama těší na to, až bude učit paličkovat svou vnučku. Prý má tu paličkovanou krajku ve svém životě tak nějak osudovou (z rozhovoru s paní Vopaleckou, 25.5.2024).

Během své pracovní doby se často věje paličkování (viz obrázek 23 A) a čas od času s ní díky tomu návštěvníci zapředou hovory. Například jednou se díky tomu dala do řeči o krušnohorské krajece a zdejší „tradici“ s redaktorkou časopisu Kreativ (z rozhovoru s paní Vopaleckou, 5.5.2024).

23 A (vlevo) Muzeum v Horní Blatné, místo, kde paní Vránová během své práce paličkuje. Na stole je vidět jiný tvar herdule, než je klasický váleček. Zdroj: Vlastní zpracování.

23 B (vpravo) Muzeum v Horní Blatné. Jedna z historických herdulí (pocházející z 20.století), v popředí plastická mapa města a v pozadí model místního kostela. Zdroj: Vlastní zpracování.

4.7.4 Muzeum v Karlových Varech

Z vyprávění členek spolku jsem čekala, že se zde toho o krajkářství moc nedozvím. V minulosti v tomto muzeu měli, podle slov paní Vránové jen, jednu krajku a dnes není situace o moc lepší (z rozhovoru s paní Vránovou, 15.1.2024). Je to muzeum krajské, a to znamená, že do dvou pater zde bylo potřeba vměstnat minulost lázeňství, hornictví, sklářství, něco o fauně a flóře a také o politické minulosti kraje. Na krajku tedy zbylo místo v jedné vitríně, ve které se nacházel jeden přešpán, vzorník metrové krajky, zdobené paličky a kousek ubrusu. Historie krajkářství byla shrnuta do jednoho odstavce na vývěsní tabuli, „*V Krušnohoří nahradilo upadající hornictví krajkářství a stalo se hlavním zdrojem obživy pro místní obyvatele. S výrobou krajek začala roku 1561 Barbara Uttmann – měšťanka ze saského Annabergu. Pro zlepšení podmínek tamních chudých obyvatel založila první školu paličkování. Na české straně hor se vyráběly krajky až počátkem 17. století, a to v obcích Boží Dar, Jáchymov a Abertamy. Většinou paličkovaly ženy a děti. V zimních měsících se tomuto řemeslu věnovali i muži. Práce to byla časově náročná, a přitom nevalně placená. Krajkářství v Krušnohoří představovalo důležitý zdroj obživy až do první poloviny 20. století*“ (z popisné cedule v muzeu v Karlových Varech, autor neznámí).

Informace na popisné ceduli se leckde rozcházel s informacemi, které do svých knih vypátrala paní Vránová. Zatím co ona ve své knize píše, že se sice na české straně Krušných hor začíná paličkovat o něco později než v Sasku, určitě to však bylo ještě v 16. století (Vránová, 2000, s.18), na popisné cedule je napsáno, že to bylo až ve stoletím 17.

Avšak až na drobné odlišnosti, ale i muzeum vypráví o kraje tentýž příběh, který vyprávějí členky spolku. Návštěvník muzea však po shlédnutí zdejší výstavy musí nutně nabýt dojmu, že krajkářství je řemeslo na Karlovarsku dnes již mrtvé. V celém muzeu jsem nenašla zmínku o spolku Krušnohorské krajky. Příběh krajky zde končil s příchodem druhé světové války a odchodem původních obyvatel.

4.8 Tradice, muzea, autenticita?

Kdo určuje, co se na výstavách bude ukazovat? Jaké výrobky smí být vystavovány v muzeu KRUŠNOHORSKÉ krajky? A co je považováno za autentickou krušnohorskou krajku? Při rozhodování o tom, co se bude vystavovat a jakým způsobem, či co se bude archivovat a proč, hraje důležitou roli moc. I při konstruování tradic, ať už záměrném, či nikoli, vždy hraje moc klíčovou roli. (Hobsbawm, 1983). Ani výběr vystavovaných artefaktů a interpretace jejich významů není náhodná, ale je výsledkem řady politických a kulturních

rozhodnutí. I kurátoři v muzeích, kteří selektují, co bude prezentováno ve veřejných prostorách jsou tedy významnými činiteli v procesu konstrukce tradic. Zde v případě krušnohorských muzeí místní kurátoři a zřizovatelé muzeí rozhodují o tom, jak bude v očích společnosti vnímána krušnohorská paličkovaná krajka. Zda bude prezentovaná jako mrtvé řemeslo, „tradice“, která už skončila, nebo zda bude prezentována jako řemeslo, kterému se stále, i po skoro 500 letech, místní ženy věnují a navazují na v jeho „tradici“ v tomto regionu.

V muzeu v Nových Hamrech jako kurátorka působí paní Marie Vránová, ale na rozhodování o tom, co do muzea patří a co ne, se podílí celý spolek i místní obyvatelé. Co přiměje novohamerského starousedlíka, který doma na půdě najde krabici s krajkami ji donést některé z krajkárek, kterou zná? Proč vyhodnotí, že to, co našel jsou zřejmě „autentické“ krušnohorské krajky, hodné vystavování? Jsou to vzory, které se na krajce objevují?

Vzory, které se na přešpánech a podvincích ocitají mohou být nejrůznější. Inspirací pro jejich vytvoření mohou být historické krajky, historické přešpány, zahraniční krajky, ale fantazii se v tomto případě opravdu meze nekladou. Když jsem se aktérek ptala, zda existují nějaká tabu, zda je něco, co by nikdy neupaličkovaly, musely hodně přemýšlet. Z krajky se dá totiž podle nich vytvořit úplně cokoli, jediným omezením je prý pak krajkářčina zručnost. Ptala jsem se tedy, co si myslí, když paličkovaná krajka zdobí spodní prádlo. Protože na stránkách vamberecké krajky jsem se dočetla, že nabízejí i „*Luxusní saténové košilky s krajkovou vsadkou v mnoha barvách. Nebo celý komplet? Ke košilce doladíme tanga, nebo boxerky.*“ A tak mě zajímalo, jak členky Krušnohorského krajkářského spolku přistupují k těmto způsobům užití krajky, mohlo by se stát, že by někdo mohl nést s nelibostí, že stejná krajka, ze které se vyráběly ubrusy na oltáře v kostelích (viz obrázek 24) dnes slouží takovémuto poněkud svěštějšímu účelu. „*No tak krajka sloužila vždy hlavně jako ozdoba, kterou se lemovalo oblečení. I v minulosti se s ní zdobilo spodní prádlo, hlavně různé košilky*“ (z terénu, 15.1.2024). Dozvěděla jsem se od členek spolku. I ony samy si vlastnoručně upaličkovanou krajkou zdobí oblečení. I když ne zrovna spodní prádlo, ale například plesové šaty.

24 Historická krajka s náboženským motivem, stáří neznámé. Muzeum v Nových Hamrech. Zdroj: Vlastní zpracování.

Ve spolku tedy neexistuje žádné tabu, co se týče vzorů, či paličkovaných výrobků. Nyní vyvstává otázka, jaký vztah mají v očích členek spolku používané materiály (herdule, nitě, paličky apod.) k tradici a autenticitě? Existují nějaká omezení v používaných materiálech? Jsou to nitě, které předurčují, zda se o krajce bude moct mluvit jako o autenticky krušnohorské, nebo jsou to snad paličky, pomocí kterých je výrobek zhotoven? Či to snad předurčují herdule? Nebo je to o vzorech a přešpánech?

Krajky ale členkami spolku, ani místními nejsou nazývány „tradičními/autentickými krušnohorskými“ kvůli materiálu, ze kterého jsou vyrobeny, protože až na černé hedvábné krajky, které se vyráběly na Nejdecku neexistoval, ani neexistuje žádný „tradiční“ materiál ani barva, ze které by musela být krajka zhotovena, aby se mohla nazývat autenticky krušnohorskou. Zároveň dnes už ani krajkářky často nepoužívají původní, historické nástroje – herdule, ani paličky, takže ani ve výrobních pomůckách není „autenticita“ výrobku ukryta. Ve fyzických materiálech, ze kterých je výrobek zhotoven a které se k jeho zhotovení používají, tedy podmínka autenticity skryta není.

Když jsem se na jednom workshopu zeptala dam, zda by se ty krajky, co ony vytvářejí v rámci spolkových akcí daly považovat za autenticky krušnohorské, odpovědí mi byl smích a zvolání, že: „Dneska už nic jako autentickou krušnohorskou krajku nevytváříme“ (terénní zápisky, 15.1.2024). Jaký je ale rozdíl mezi krajkou, kterou dneska krajkářky ve spolku tvoří a kterou tvořily krajkáři před sto lety? V očích členek spolku to určitě bude stáří a původ kraje. Krajkářky ve spolku často zhotovují krajky podle starých předloh, ale tyto krajky za autenticky krušnohorské nepovažují. Za autenticky krušnohorské paličkované krajky označují členky spolku jen ty krajky, které například lidé našli na svých půdách. Tyto krajky pravděpodobně pocházejí z období před válkou a paličkovaly je původní obyvatelé Krušných hor. Ale jak jsem již zmiňovala výše, historicky zde neexistoval žádný tradiční

vzor, či postup. Mezi tím, co místní i členky spolku označují za autentické a co považují za místní „tradici“ by se tedy dal najít spojující prvek, kterým je historie. „Tradice“ je totiž v jejich pojetí úzce spojena s historií a za autentické je považováno to, co je historické a co pochází z regionu. Region zde není chápán národnostně, ale čistě jen geograficky. To znamená, že krušnohorská krajka není ani „česká“, ani „německá“.

Jak už jsem mnohokrát zmiňovala, krajkářky ze spolku podle svých slov navazují na tradici ze 16.století (O nás, nedatováno). Avšak paličkovat si mohou v podstatě „co chtějí“, „jak chtějí“, „pomocí jakýchkoli pomůcek chtějí“ a „z jakýchkoli materiálů chtějí“. To, co se prostřednictvím tradice předává tedy nejsou ani vzory, ani materiály, ani pomůcky, či postupy, ale samotná činnost, která se navíc změnila z obživy v koníček a volnočasovou aktivitu. Proto jsou i výrobky, které byly v minulosti zhotoveny touto „tradiční“ činností na tomto konkrétním místě považovány za autentické.

Členky spolku považují krajkářství za tradici, i když je provozováno dnes, ale samotné krajky jsou autentické jen tehdy, jsou-li staré. Dnes utvořená krajka podle nich není „autentická“, byť vznikla v rámci pokračování krajkářské tradice.

5. ZÁVĚR

Ve své práci jsem prozkoumala terén spolku Krušnohorská krajka a výzkum jsem vedla mezi členkami z Karlovarska. Prozkoumat tento spolek jsem mohla díky teoretickému zázemí v sociálním konstruktivismu a pracích Richarda Handlera, Clifforda Geertze, nebo Erica Hobsbawma, které mi pomohly se v terénu a výpovědích akterek orientovat. Především jsem tento spolek mohla prozkoumat díky jeho samotným členkám, které mi do něj umožnily přístup a já jsem je tak mohla pozorovat při práci a mluvit s nimi.

Skrze data tvořená jejich vyprávěním, analýzu spolkových praktik a článků na jejich webových stránkách jsem se snažila vysledovat, jakým způsobem utvářejí představu o tradici krušnohorského paličkování. V jejich působení jsem objevila hned několik mechanismů, skrze které konstruují tradici. Krajkářský spolek pořádá výstavy, na kterých prezentuje historii i současnost řemesla. Jedna ze členek spolku, paní Alena Vránová se věnuje publikační a výzkumné činnosti. Své poznatky čerpá zejména z historických pramenů, jako jsou kroniky měst (saských i českých) a historické výzkumné práce na téma paličkování. Ze svých poznatků pak vytváří publikace, skrze které své vědění a představu o tradici šíří i k ostatním členkám spolku, k veřejnosti a místním. Představa o tradici však není konstruována pouze skrze diskurzivní praktiky, ale také skrze přímou spolkovou praxi.

Za to, co je zde v Krušných horách pomocí krajkářské „tradice“ předáváno by se dala označit samotná činnost paličkování. „Tradice“ v očích akterů, to platí i u členek Krajkářského spolku, většinou spočívá v kontinuitě (Hobsbawm, 1983). Specifikem krušnohorské paličkované krajky je ale to, že tato kontinuita na české straně Krušných hor byla do značné míry přerušena odsunem Němců po druhé světové válce. A české krajkářky se proto musí vyrovnávat s diskontinuitou. Sice zde tenkrát zbylo pár žen, které i přes to, že byly Němky, nebyly odsunuty, a kterým umění paličkovat předaly jejich matky. Tyto ženy ale většinou nechtěly (nebo spíše neuměly) předat svou znalost krajkování dál a naučit to další generaci zájemkyň. Zakladatelky spolku Krušnohorská krajka se tak často musely učit paličkovat jinde, například na kurzech ve středních Čechách (z rozhovoru s paní Vránovou, 15.1.2024). S tímto „přerušением tradice“ se spolek vyrovnává také prostřednictvím toho, že navazuje vztahy se saskými krajkářkami. Zde totiž k přerušení „tradice“ nikdy nedošlo.

V rámci této své bakalářské práce jsem prozkoumala terén karlovarské odnože spolku Krušnohorská krajka, ale dále bude určitě přínosné prozkoumat i další odnože tohoto spolku a jejich vztah k tradici a autenticitě. Případně rozšířit terén i o německé krajkářské spolky a prozkoumat představy o tradici a z toho pramenící jednání a vystupování spolků, v místech,

kde nedošlo k vysídlení původních obyvatel. Podle krajkářek z české strany Krušných hor je největší rozdíl mezi nimi a Němkami, ženami z Vamberecka nebo Slovenkami, které paličkují, to, že o jejich práci mají místní obyvatelé větší zájem, protože k paličkování mají daleko hlubší vztah. Pamatují si například z dětství, jak paličkovala jejich babička, teta, nebo maminka. A ačkoli i tady na Karlovarsku navštěvuje kurzy paličkování více a více zájemkyň, paní Vránová, se obává, že až tady nebude, nebude to po ní mít kdo převzít. Domluvila se tedy s muzejnicemi v okolí, že až už se o muzeum a archiv nebude moci postarat, budou krajky z muzea, včetně archivu převezeny právě tam. Jiné členky spolku nevidí budoucnost řemesla tak černě, nadšeně totiž předávají toto řemeslo dalším generacím. Otázkou tedy zůstává, zda budou mít i budoucí výzkumníci ještě možnost toto krásné umění paličkové krajky v Krušných horách studovat.

6. ZDROJE

BARŠA, Pavel, 2006. Konstruktivismus a politika identity. Online. *AntropoWebzin*. Roč. 2006, č. 1-2, s. 21-35. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/konstruktivismus-a-politika-identity>. [cit. 2024-06-24].

BERGER, Peter L. a LUCKMAN, Thomas, 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-85959-46-1.

BRŮNOVÁ, Miroslava, 2009. *Krajka ze žíní a slámy: katalog výstavy: 27.6.-23.8.2009: kostel sv. Kateřiny, Chomutov*. Chomutov: Oblastní muzeum v Chomutově. ISBN 978-80-904342-0-2.

GEERTZ, Clifford, 2000. Zhuštěný popis: K interpretativní teorii kultury. In: *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: SLON, s. 13-42. ISBN 80-85850-89-3.

GIDDENS, Anthony, 2000. Tradice. In: *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: SLON, s. 51-67. ISBN 80-85850-91-5.

HANDLER, Richard, 1986. Authenticity. Online. *Anthropology Today*. Roč. 2, č. 1, s. 2-4. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3032899>. [cit. 2024-06-24].

HEGLASOVÁ, Hana, 2012. *Krajka a její současná podoba*. Bakalářská práce. Brno: MASARYKOVA UNIVERZITA, FILOZOFICKÁ FAKULTA.

HEŘMANSKÝ, Martin, 2019. Zúčastněné pozorování. In: NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej a ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, s. 356-389. ISBN 978-80-7571-025-3.

HEŘMANSKÝ, Martin, 2019. Analýza a interpretace dat v kvalitativním výzkumu. In: NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej a ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, s. 415-443. ISBN 978-80-7571-025-3.

HILDEN, Irene, 2022. *Absent Presences in the Colonial Archive: Dealing with the Berlin Sound Archive's Acoustic Legacies*. Leuven: Leuven University Press. ISBN 9789461664693.

HOBBSAWM, Eric, 1983. Introduction: Inventing Traditions. In: HOBBSAWM, Eric a RANGER, Terence. *The Invention of Tradition*. Cambridge: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, s. 1-14. ISBN 9781107295636.

HUJER, Oldřich; ŠMILAUER, Vladimír; SMETÁNKA, Emil; WEINGART, Miloš; HAVRÁNEK, Bohuslav et al. (ed.), 1943. *Příruční slovník jazyka českého IV. (1941–1943)*. Praha: Vydává třetí třída České akademie věd a umění. ISBN neuvedeno.

JANDOUREK, Jan, 2012. *Slovník sociologických pojmů*. Grada. ISBN 978-80-247-3679-2.

JOSEF, Kandert, 1999. POZNÁMKY K VÝZKUMU A CHÁPÁNÍ „TRADICE“. Online. *Český lid*. Roč. 86, č. 3, s. 197-214. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/42638806>. [cit. 2024-06-24].

KLÍMOVÁ, Anna, 2015. *Hornický folklor v západních Čechách*. Bakalářská práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická.

KUBÁTOVÁ, Eva, 2020. *Návštěva mladých krajkářek na ZŠ Novém Sedle*. Online. In: Krajka.eu. Dostupné z: <http://www.krajka.eu/index.php/galerie/starsi-clanky/navsteva-mladych-krajkarek-na-zs-novem-sedle>. [cit. 2024-06-25].

KUBÁTOVÁ, Eva, 2014. *Výlet do Oederanu*. Online. In: Krajka.eu. Dostupné z: <http://www.krajka.eu/index.php/galerie/starsi-clanky/vylet-do-oederanu>. [cit. 2024-06-24].

LEDVINKA, Tomáš, 2011. Komparativní dimenze antropologie práva. Online. *ANTROPOWEBZIN*. Roč. 2011, č. 3, s. 155-161. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/komparativni-dimenze-antropologie-prava>. [cit. 2024-06-24].

MACDONALD, Sharon, 1997. The Museum as mirror. In: DAWSON, Andrew; HOCKEY, Jenny a JAMES, Allison. *After Writing Culture: Epistemology and Praxis in Contemporary Anthropology*. London: Routledge, s. 161-176. ISBN 9780203450987.

MARKÉTA, Šimanová, 2012. *Antropologie slivovice*. Diplomová práce. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta.

NOVÁKOVÁ, Veronika, 2023. *Autenticita jako klíčový nástroj řemeslných pivovarů při utváření své identity*. Bakalářská práce. Brno: MASARYKOVA UNIVERZITA, FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ.

NOVOTNÁ, Hedvika, 2019. Výběr vzorku a prostředí výzkumu. In: NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej a ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, s. 289-314. ISBN 978-80-7571-025-3.

NOVOTNÁ, Hedvika a ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna, 2019. Kvalitativní strategie výzkumu. In: NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej a ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, s. 257-287. ISBN 978-80-7571-025-3.

PŮTOVÁ, Barbora, 2019. *Antropologie turismu*. Praha: Carolinum. ISBN 9788024643540.

REZLOVÁ, Martina, 2008. *Srovnávací studie českého a slovenského krajčářství na příkladu Vamberecka a Špania Doliny*. Magisterská práce. Brno: MASARYKOVA UNIVERZITA, FILOZOFICKÁ FAKULTA.

RUSHDIE, Salman, 1992. *Imaginary homelands: Essays and criticism 1981-1991*. Penguin. ISBN 9780140140361.

SEDAKOVÁ, Barbora, 2011. *Konstruovaná tradice jako prostředek konstruování identit? Etnografická studie občanského sdružení Jihočeský folklorní soubor Kovářovan*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze Fakulta humanitních studií.

SEIDLOVÁ, Veronika; ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna a NOVOTNÁ, Hedvika, 2019. Nevěřivé výzkumné přístupy. In: NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej a ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, s. 391-413. ISBN 978-80-7571-025-3.

SMOLKOVÁ, Marie a BÍBOVÁ, Regina, 1908. *Krajky a krajkářství lidu slovanského v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Uh. Slovensku*. Vl.n. Nákladem vlastním. ISBN neuvedeno.

SPÁLOVÁ, Kamila, 1934. *Obrázky z Československa: (doplňková četba k probírané látce pro učitele i žáka)*. Online. Velké Meziříčí: Nakladatelství Aloise Šaška dědiců. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:0d2f5830-6a73-11e8-bfeb-5ef3fc9bb22f>. [cit. 2024-06-24].

SVOBODA, Michal, 2005. Vynalézání tradic. Online. *ANTROPOWEBZIN*. Roč. 2005, č. 1., s. 30-33. ISSN 1801-8807. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/vynalezani-tradic>. [cit. 2024-06-24].

ŠEBESTOVÁ, Miroslava, 2021. *OBRAZEM: Tradice pokračuje. V Krušných horách paličkuje nová generace krajkářek*. Online. Deník.cz. Dostupné z: <https://www.denik.cz/regiony/krajky-palickovani-kovarska-denik-na-navsteve-20211007.html>. [cit. 2024-06-24].

ŠÍMA, Rostislav, nedatováno. *Libuše Fajtllová*. Online. Pametnaroda.cz. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/fajtllova-libuse-20220608-0>. [cit. 2024-06-24].

ŠPELDA, Daniel, 2009. Sociální konstruktivismus ve zkoumání vědy a jejích dějin. Online. *ANTROPOWEBZIN*. Roč. 2009, č. 1, s. 21-32. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/webzin/index.php/webzin/article/view/153>. [cit. 2024-06-24].

ŠVEJSTILOVÁ, Petra, 2015. *Užití konceptu tradice v soudobé společnosti na příkladu potravinových etiket*. Diplomová práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická.

TAYLOR, John, 2001. Authenticity and Sincerity in Tourism. Online. *Annals of Tourism Research*. Roč. 28, č. 1, s. 7-26. ISSN 0160-7383. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(00\)00004-9](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(00)00004-9). [cit. 2024-06-24].

THEODOSSOPOULOS, Dimitrios, 2013. INTRODUCTION: Laying Claim to Authenticity: Five Anthropological Dilemmas. Online. *Anthropological Quarterly*. Roč. 86, č. 2 (Spring 2013), s. 337-360. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41857329>. [cit. 2024-06-24].

THURNELL-READ, Thomas, 2019. A thirst for the authentic: craft drinks producers and the narration of authenticity. Online. *The British Journal of Sociology*. Roč. 70, č. 4, s. 1448-1468. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12634>. [cit. 2024-06-24].

TÍKOVÁ, Petra, 2012. *Soubor ručně paličkovaných autorských šperků*. Diplomová práce. Plzeň: ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI FAKULTA PEDAGOGICKÁ.

URBAN, Vít, 2020. Kultura a tradice: rekapitulace vztahu dvou alternativních pojmu. *ČASOPIS PRO OBECNOU ANTROPOLOGII A PŘÍBUZNÉ OBORY*. Roč. 11, č. 1, s. 43-49.

VALENTOVÁ, Denisa, 2013. *Konstrukce tradice na příkladu folklorního souboru Šumava*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze Fakulta humanitních studií.

VÁŇOVÁ, Alena, 2020. *Abertamské zastavení se spolkem Krušnohorská krajka Karlovarského kraje*. Online. [Krajka.eu](http://www.krajka.eu). 25. 08. 2020. Dostupné z: <http://www.krajka.eu/index.php/galerie/starsi-clanky/abertamske-zastaveni-se-spolkem-krusnohorska-krajka-karlovarskeho-kraje>. [cit. 2024-06-24].

VÁŇOVÁ, Alena, 2022. *Annaberg 2022*. Online. In: Krajka.eu. 18.9.2022. Dostupné z: <http://www.krajka.eu/index.php/galerie/starsi-clanky/annaberg-2022>. [cit. 2024-06-24].

VAŠEK, Petr, 2008. *Moravský den: smyšlená tradice a vzpomínání*. Bakalářská práce. Brno: MASARYKOVA UNIVERZITA, FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ.

VONDRUŠOVÁ, Alena a PROŠKOVÁ, Iva, 2004. *Krajkářství. Řemesla, tradice, technika*. Praha: Grada. ISBN 80-247-0670-9.

VRÁNOVÁ, Marie, 2000. Historie paličkování v Krušných horách. In: *Dějiny Karlovarska v pracích učitelů*. Praha: Státní okresní archiv Karlovy Vary ve spolupráci s Filosofickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze, s. 5-28. ISBN 80-238-6449-1.

VRÁNOVÁ, Marie, 2004. *Krušnohorská paličkovaná krajka*. Karlovy Vary: Krajské muzeum Karlovy Vary. ISBN 80-239-4120-8.

VRÁNOVÁ, Marie, nedatováno. *Popisné cedule v muzeu krajky v Nových Hamrech: Popisky vycházejí z knihy: VRÁNOVÁ, Marie. Krušnohorská paličkovaná krajka. Karlovy Vary: Krajské muzeum Karlovy Vary, 2004. ISBN: 80-239-4120-8.*

ZANDLOVÁ, Markéta, 2015. *Aromuni v Bulharsku. Revitalizace a její kontexty*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze Fakulta humanitních studií.

ZANDLOVÁ, Markéta a ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna, 2019. Etika výzkumu. In: NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej a ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, s. 57-90. ISBN 978-80-7571-025-3.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "noble savage", 24.4.2019. Online. Britannica.com. Dostupné z: <https://www.britannica.com/art/noble-savage>. [cit. 2024-06-24].

Svatební šaty císařovny Alžběty, 2022. Online. *Hornoblatenské listy*. Roč. X, č. 5, s. 15-16. Dostupné z: https://www.horniblatna.cz/e_download.php?file=data/editor/229cs_161.pdf&original=2022-05.pdf. [cit. 2024-06-24].

Organization Information, Nedatováno. Online. Oidfa.com. Dostupné z: <https://www.oidfa.com/organization-information/>. [cit. 2024-06-24].

Škola paličkování, nedatováno. Online. Dk-ostrov.cz. Dostupné z: <https://dk-ostrov.cz/production/skola-palickovani/>. [cit. 2024-06-24].

Erzgebirgsmuseum, Nedatováno. Online. Www.annaberg-buchholz.de. Dostupné z: <https://www.annaberg-buchholz.de/cs/Kultura/Muzea/kru-nohorsk-muzeum.php>. [cit. 2024-06-24].

Krajka.eu, nedatováno. Online. Dostupné z: <http://www.krajka.eu>. [cit. 2024-06-24].

Galerie, nedatováno. Online. Krajka.eu. Dostupné z: <http://www.krajka.eu/index.php/galerie>. [cit. 2024-06-24].

O nás, nedatováno. Online. Krajka.eu. Dostupné z: <http://www.krajka.eu/index.php/o-nas>. [cit. 2024-06-24].

Paličkování: Pláténková vazba, nedatováno. Online. Rucniprace.cz. Dostupné z: <https://www.rucniprace.cz/palickovani-platenkova-vazba.php>. [cit. 2024-06-24].

7. Seznam obrázků

2 A (vlevo) Paličkovaná halenka v muzeu v Nových Hamrech cca první polovina 20.století. Zdroj: Vlastní zpracování.....	26
1 B (vpravo) Paličkovaná halenka cca první polovina 20.století. Osobní vlastnictví Jitky Kubišové. Zdroj: Vlastní zpracování.....	26
3 Krajka použitá k ozdobě interiérové dekorace. Muzeum Nové Hamry. Stáří krajky je autorce neznámé. Zdroj: Vlastní zpracování.....	26
4 Pomůcky k paličkování. Zdroj: Vlastní zpracování.....	30
3 (vlevo) Herdule v muzeu v Horní blatné. Herdule pochází z minulého století. Zdroj: Vlastní zpracování.....	31
4 (vpravo) Herdule v muzeu v Horní blatné. Herdule pochází z minulého století. Zdroj: Vlastní zpracování.....	31
5 Bambulkové paličky s navinutou bavlnkou. Zdroj: Vlastní zpracování.....	32
6 A (vlevo) Paličky se "sukénkou" používané k výrobě krajek, náčiní pochází z cca 2.poloviny 20.století – muzeum Nové Hamry. Zdroj: Vlastní zpracování.....	33
7 B (vpravo) Historické paličky zdobené korálky, stáří neznámé – muzeum Nové Hamry. Zdroj: Vlastní zpracování.....	33
7 (vlevo) Postup při paličkování krajky. Tzv. Pláténková vazba. Zdroj: Vlastní zpracování.....	34
8 (vpravo) Paličkovaná krajka, mix krajek z muzea v Nových Hamrech, moderní i historické krajky, stáří neznámé. Zdroj: Vlastní zpracování.....	34

9 (vlevo) Postup při vytváření šité krajky (Paličkování: Pláténková vazba, nedatováno). Zdroj: převzato (Paličkování: Pláténková vazba, nedatováno).....	35
10 (vpravo) Šitá krajka v muzeu v Nových Hamrech. Autorka Slávka Brůnová. Zdroj: Vlastní zpracování.....	35
11 Společná krajka v muzeu v Nových Hamrech. Zdroj: Vlastní zpracování.....	38
14 (vlevo) Mix podvinků, ze současnosti (20.-21.století). Zdroj: Vlastní zpracování.....	39
13 (vlevo) Prešpány z 18.-19.století v muzeu v Horní Blatné. Zdroj: Vlastní zpracování....	39
15 (vlevo) Návod na paličkování pocházející z 21.století. Zdroj: Vlastní zpracování. (Autorka návodu paní Marie Vránová).....	39
16 (vpravo) Návod na paličkování pocházející z 21.století. Zdroj: Vlastní zpracování. (Autorka návodu paní Marie Vránová).....	39
17 Společná krajka vznikající mezi lety 2006-2008, muzeum v Nových Hamrech. Zdroj: Vlastní zpracování.....	40
18 Nitě na paličkování v muzeu v Nových Hamrech. Zdroj: Vlastní zpracování.....	41
19 Krajkovali všichni, malé děti nevyjímaje. Fotografie z pochází cca z počátku 20. století. Zdroj: převzato (Vránová, 2004, s. 24).....	50
20 Společný česko-německý paličkovaný projekt. Rok 2014. Zdroj: Převzato (Kubátová, 2014).....	53
21 A (vlevo) Pozvánka do krajkářského centra – zadní strana. Nedatováno. Zdroj: Vlastní zpracování.....	54
21 B (vpravo) Pozvánka do krajkářského centra – zadní strana. Nedatováno. Zdroj: Vlastní zpracování.....	54

22 Archivovaná krajka. Stáří krajky neznámé (zřejmě 20.století). Zdroj: Vlastní zpracování.....	55
23 A (vlevo) Muzeum v Horní Blatné, místo, kde paní Vránová během své práce paličkuje. Na stole je vidět jiný tvar herdule, než je klasický váleček. Zdroj: Vlastní zpracování.....	56
23 B (vpravo) Muzeum v Horní Blatné. Jedna z historických herdulí (pocházející z 20.století), v popředí plastická mapa města a v pozadí model místního kostela. Zdroj: Vlastní zpracování.....	56
24. Historická krajka s náboženským motivem, stáří neznámé. Muzeum v Nových Hamrech. Zdroj: Vlastní zpracování.....	58

8. Přílohy

8.1 Ukázka otázek připravených pro rozhovor

Vzory a materiály

1. *Kde hledáte inspiraci k tomu, co vytváříte?*
2. *Podle jakých vzorů vytváříte krajky?*
3. *Přejímáte vzory pro paličkování i z jiných zemí?*
4. *Jaké materiály k paličkování používáte?*
5. *Odkud pochází vaše herdule, kterou na paličkování používáte?*

Krušnohorská krajka

1. *Co podle vás znamená krušnohorská krajka?*
2. *Víte něco o její historii?*
3. *Existuje podle vás nějaká tradiční krušnohorská krajka? Co je pro ni typické?*
4. *Podle čeho se pozná, že je tradiční krušnohorská krajka tradiční?*
5. *Vlastníte kousek nějaké historické paličkované krajky?*

8.2 Ukázka přepisu rozhovoru

Rozhovor s paní Alenou Vopaleckou z muzea v Horní Blatné ze dne 5.května 2024

...

AV: Takže byla tady paní z časopisu Kreativ a viděla, že tedy paličkují, tak říkala, že právě měli muže, který paličkoval a byl to poměrně mladý člověk. A právě ho uvedli v tom časopise, jo? Takže existuje i MUŽ, který paličkuje.

MH: To je taková rarita, tedy.

AV: Ano, ano... Takže jakoby... Asi jsou muži... A teď jak jsme byly právě v tom Schwarzenbergu na tom kongresu, tak tam byli i prodejci v jedné hale a byl tam právě i pán z Česka a ten taky paličkoval.

MH: A víte odkud byl? Byl tady z regionu?

AV: Nebyl z regionu. NE, NE... Mám pocit, že jestli nebyl někde kolem Prahy...

MH: *To jsem taky právě slyšela, od té paní Vránové, že tam je jedna lektorka, která tam takhle hodně učí paličkovat nové žáky. Myslím, že říkala, že právě i ona se tam učila.*

AV: *Ano, to byla Iva Prošková. Ta je vlastně známá tím, že vlastně na té škole učila tyhlecty, když to tak řeknu, dneska fundované ženy, jako je paní Vránová.*

MH: *A kde jste se to učila vy, paličkovat?*

AV: *Já jsem začala paličkovat v Ostrově. Já jsem chodila na řemesla. A to byly řemesla pro dospělé, kde jsme se učili drátkovat, plést košíky, batikovat... Mezitím bylo právě i to paličkování. Takže záleželo na každé té žačce, co si jako vybere. No tak jsem začala právě paličkovat tam. Ale to úplně jakoby nedopadlo. Protože ta lektorka to úplně sama neuměla. Takové ty základní věci – kdy se kroučí, kdy se navazuje a takové věci, že ona často koukala do knížky. Neměla to jakoby v krvi. No, takže tím pádem, když jsem nevěděla, jak s tím naložit, tak mi to jakoby nebavilo. Tak jsem toho zanechala. A pak právě spolek Krušnohorská krajka dělá každý rok v Abertamech, takový jakoby seminář týdenní je to, kde se vyučují nové techniky. A oni vždycky v pátek za ten týden ty svoje práce vystavovali. No, a právě to paličkování bylo spojené s řezbářstvím. Jo, že tam vlastně také vyřezávali motorovou pilou ještě nějaké sochy a tak dále. No, a to bylo všechno vystavené v ten pátek. Bylo to takový slavnostní. Tak já že se tam půjdu podívat. A na základě toho jsem se s nimi domluvila, že bych začala chodit právě k té Marušce Vránové do školičky. A ona je velice trpělivá, je to kantorka, dneska v důchodu, takže je trpělivá, takže vysvětlila všechno úplně, úplně... Já nevím, já tu Marušku mám úplně jako bohyni paličkování. Protože ona je opravdu senzační.*

MH: *No a co je na tom nejtěžší, když se tak jako člověk chce začít učit paličkovat?*

AV: *Je to o trpělivosti, v první řadě. A o pochopení... O trpělivosti a myslím, že taky o čtení podvinku. Což je jako hodně důležitý. Protože když máte podvinek, tak na tom základě vlastně, vy vypracováváte vzor. A když někdo neumí číst podvinek, tak je ztracený. Jo, tam jsou třeba techniky, kde se mění třeba vodivá nit' se svislou a tam potom je problém, když člověk ten podvinek neumí číst.*

...

8.3 Informovaný souhlas

Informace o výzkumu:

Název výzkumu: Pojetí tradice očima členek krajkářského spolku Krušnohorská krajka

Rozhovor provádí Magdalena Hlízová za účelem sběru dat do své bakalářské práce, kterou vypracovává na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy pod vedením Markéty Zandlové, Ph.D. Cílem práce je prozkoumat jakým způsobem se v Krušných horách udržuje a praktikuje tradice paličkování a výroby krajky a jak této tradici sami aktéři rozumí. Výzkum je prováděn za pomoci rozhovorů, pozorování a analýzy dokumentů. Účast na výzkumu není honorovaná, ani jinak odměňována.

Prohlášení:

Já níže podepsaný/-á potvrzuji, že:

- a) jsem se seznámil/-a s informacemi o cílech a průběhu výše popsaného výzkumu (dále též jen „výzkum“);
- b) dobrovolně souhlasím s účastí své osoby v tomto výzkumu;
- c) rozumím tomu, že se mohu kdykoli rozhodnout ve své účasti na výzkumu nepokračovat;
- d) jsem srozuměn s tím, že jakékoliv užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu nezakládá můj nárok na jakoukoliv odměnu či náhradu, tzn. že veškerá oprávnění k užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu poskytují bezúplatně.

Dále potvrzuji, že (nehodící se škrtněte):

- a. Pro účely analýzy v rámci uvedeného výzkumného projektu a pro účely na něj navazující výzkumné činnosti smí být tento rozhovor zpracováván:
 - spolu s mým jménem a kontaktem na moji osobu
 - jen v anonymizované podobě bez souvislosti s mým jménem a kontaktem na moji osobu
- b. V případě, že úryvky z tohoto rozhovoru budou součástí publikací nebo veřejných prezentací výsledků výzkumu:
 - souhlasím s tím, aby byly uváděny v souvislosti s mým jménem
 - souhlasím s tím, aby byly uváděny v souvislosti s mým jménem, ale chci takový text předem autorizovat

- smí být uvedeny jen v anonymizované podobě bez mého jména a souvislosti s mojí osobou

c. Až skončí výzkumný projekt *Pojetí tradice očima členek krajkářského spolku Krušnohorská krajka*, tento rozhovor:

- smí být archivován v osobním archivu Magdaleny Hlízové a tím zprostředkován pro účely jiných výzkumů a dalších badatelů v plném rozsahu, včetně kontaktu na mojí osobou tak, aby mě další výzkumníci mohli v případě potřeby znovu oslovit, úryvky uvedené v publikovaných výstupech takových výzkumů budou anonymizovány
- smí být archivován v osobním archivu Magdaleny Hlízové a zprostředkován pro účely jiných výzkumů a dalších badatelů, ale pouze v anonymizované podobě, bez spojení s mým jménem a s mojí osobou
- smí být dále zpracováván jen Magdalenou Hlízovou

Na základě tohoto souhlasu smí být mé jméno obsažené v tomto rozhovoru zpracovávány nejdéle 30 let. Pokud k tomu byl dán souhlas, smí poté být využívány podle zákona č. 97/1974 Sb. o archivaci. V opačném případě musí být rozhovor anonymizován.

Jméno a příjmení:

Místo a datum:

Podpis: